

DISCUSSION
PAPER #1

Νοέμβριος 2024

Οι αμερικανικές εκλογές
και το μέλλον
του πολυμερούς
εμπορικού συστήματος

Συντάκτης: Ντία Χωραφά

ΚΕΝΤΡΟ
ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ
ΜΕΛΕΤΩΝ
ΕΡΕΥΝΕΣ

Οι αμερικανικές εκλογές και το μέλλον του πολυμερούς εμπορικού συστήματος

Ντία Χωραφά

LL.M EU Law

Πρώτη Έκδοση

Αθήνα, Νοέμβριος 2024

Επιτελική Σύνοψη

Στο κείμενο επιχειρείται -με αφορμή τις κρίσιμες αμερικανικές εκλογές- μια επισκόπηση της εμπορικής πολιτικής των ΗΠΑ επί προεδρίας Trump, η οποία εν πολλοίς συνεχίστηκε από την κυβέρνηση των Δημοκρατικών, έναντι της Κίνας, αλλά και ευρύτερα έναντι των εμπορικών τους εταίρων, καθώς και σε επίπεδο Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου. Στο πλαίσιο της παρουσίασης των κρίσιμων προκλήσεων με τις οποίες είναι αντιμέτωπο το υπό τον ΠΟΕ πολυμερές εμπορικό σύστημα, αντικείμενο εκτενούς αναφοράς αποτελούν ο ρόλος και τα αίτια της στάσης των ΗΠΑ στην παρακώλυση της λειτουργίας του μηχανισμού επίλυσης διαφορών του ΠΟΕ.

Αντιστοίχως, σε συγκριτικά ηπιότερη ένταση, στην ΕΕ παρατηρείται επικέντρωση σε μέτρα οικονομικής ασφάλειας και εμπορικής άμυνας, ενώ ισχνή είναι η πρόοδος στις εν εξελίξει διαπραγματεύσεις συμφωνιών με σημαντικούς εμπορικούς εταίρους. Αποτελεί σημαντική πρόκληση για την ΕΕ το μείγμα πολιτικής (three Ps: promote, protect and partner) που θα προωθήσει στο εμπορικό πεδίο κατά το προσεχές διάστημα -με τις θέσεις των κρατών μελών να εμφανίζονται αποκλίνουσες- για την αποκλιμάκωση των εμπορικών διενέξεων, την προώθηση των ανοικτών αγορών και ταυτόχρονα τη διασφάλιση ισότιμων όρων ανταγωνισμού, καθώς και εν γένει τον ρόλο της Ένωσης στην προώθηση της αποτελεσματικής πολυμέρειας (effective multilateralism).

Λέξεις κλειδιά: Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, πολυμερές εμπορικό σύστημα, ελεύθερο εμπόριο, οικονομική ασφάλεια.

Βασικά συμπεράσματα:

- Το -υπό τον ΠΟΕ- πολυμερές εμπορικό σύστημα, βασιζόμενο σε κανόνες (rules-based), και σε δεσμευτικό σύστημα επίλυσης διαφορών, βρίσκεται επί μακρόν αντιμέτωπο με διπλή στασιμότητα (τόσο ως προς τη συμφωνία νέων κανόνων και άρσης φραγμών, όσο και ως προς τον μηχανισμό επίλυσης διαφορών), αν όχι σε υπαρξιακή κρίση.
- Τον μεγαλύτερο ίσως αρνητικό αντίκτυπο, μεταξύ διαφόρων ενεργειών της κυβέρνησης Trump, αποτελεί το σοβαρό πλήγμα που επέφερε στον ΠΟΕ, και ειδικότερα στην κορωνίδα του, τον μηχανισμό επίλυσης διαφορών (παρακάλυψη λειτουργίας του δευτεροβάθμιου δικαιοδοτικού οργάνου - Appellate Body από τον Δεκέμβριο 2019).
- Στις ΗΠΑ το πολιτικό αφήγημα για την ανάγκη προστασίας της εγχώριας βιομηχανίας και των εργατών από τον διεθνή ανταγωνισμό και τις αθέμιτες πρακτικές εμπορικών εταίρων (πρωτίστως της Κίνας) έχει καταστεί κυρίαρχο σε διακομματικό επίπεδο, και στα δύο σώματα του Κογκρέσου και -όπως φαίνεται- με μακρόπνοη προσέγγιση στην εφαρμοζόμενη πολιτική.
- Η ΕΕ έχει εισαγάγει τα τελευταία έτη πλέγμα μέτρων που αποσκοπούν στην ενίσχυση της οικονομικής ασφάλειας και τη διασφάλιση ισότιμων όρων ανταγωνισμού (level playing field). Δηλωτική της έμφασης στην «οικονομική ασφάλεια» είναι η προσθήκη του όρου στον τίτλο του χαρτοφυλακίου του Επιτρόπου Εμπορίου στη νέα θητεία της Επιτροπής.
- Οι αποκλίνουσες θέσεις μεταξύ κρατών μελών ΕΕ για την ακολουθητέα εμπορική πολιτική αποτυπώνονται τόσο στο πλαίσιο διαπραγματεύσεων εμπορικών συμφωνιών, όσο και στον διχασμό κατά την πρόσφατη ψηφοφορία επί της πρότασης της Επιτροπής για την επιβολή δασμών στα κινεζικά ηλεκτρικά αυτοκίνητα. Η εφαρμογή στην πράξη της διακηρυγμένης στρατηγικής της ΕΕ περιορισμού κινδύνων (de-risking) και όχι αποσύνδεσης (de-coupling) καταδεικνύει την ανάγκη μιας συνεκτικής, ολιστικής στρατηγικής, που θα καθοδηγεί τις ενέργειες έναντι της Κίνας και στη διεθνή σκηνή.
- Η υιοθέτηση στοχευμένων μέτρων ενίσχυσης της οικονομικής ασφάλειας είναι αναγκαία στο περιβάλλον γεωπολιτικών εντάσεων και κρίσιμων τεχνολογικών μεταβολών. Παράλληλα, όμως, καθίσταται ακόμα πιο επιτακτική η ανάγκη προώθησης εκ μέρους της Ένωσης των ανοικτών αγορών σε διμερές επίπεδο, όσο και της αποκατάστασης εμπιστοσύνης στο πολυμερές εμπορικό σύστημα και της εφαρμογής των διεθνών κανόνων. Εξάλλου, το εμπόριο αποτελεί διαχρονικά έναν από τους ισχυρότερους πυλώνες συνεργασίας στις σχέσεις της ΕΕ με τρίτες χώρες.

Οι αμερικανικές εκλογές και το μέλλον του πολυμερούς εμπορικού συστήματος

Της Ντίας Χωραφά¹

Οι δασμοί και το διεθνές εμπόριο έχουν καταλάβει κεντρική θέση στην τρέχουσα προεκλογική εκστρατεία στις ΗΠΑ, και βεβαίως τα ζητήματα αυτά απασχολούν έντονα κυβερνήσεις τρίτων χωρών και οικονομικούς φορείς. Εξ ου και η πληθώρα οικονομικοπολιτικών αναλύσεων και εκτιμήσεων -ιδίως στην περίπτωση ενδεχόμενης δεύτερης θητείας του Donald Trump- στις οποίες έχουν ήδη προβεί έγκριτοι αναλυτές διεθνώς.

Η ρητορική, τα πεπραγμένα της κυβέρνησης Trump κατά την προηγούμενη θητεία και οι τρέχουσες εξαγγελίες², όπως η επιβολή νέου δασμού 10% σε όλες τις εισαγωγές στις ΗΠΑ και 60% στις εισαγωγές προέλευσης Κίνας, δημιουργούν βάσιμες ανησυχίες για οικονομικό κατακερματισμό και εντεινόμενες εμπορικοπολιτικές συγκρούσεις στο πλαίσιο ενός ευρύτερου απομονωτισμού των ΗΠΑ και απομάκρυνσης από τη διεθνή συνεργασία σε παγκόσμιες προκλήσεις.

Σύμφωνα με υψηλό αξιωματούχο της προηγούμενης κυβέρνησης Trump, η επιβολή υψηλών δασμών στις εισαγωγές κινεζικών προϊόντων θα μπορούσε να αξιοποιηθεί από την ΕΕ ως διπλωματική κάλυψη για την υιοθέτηση αντίστοιχων εμπορικών αντίμετρων. «Οι εταίροι μας πάντα αναμένουν τις ΗΠΑ να κινηθούν πρώτες, να τους παρέχουν κάλυψη», σύμφωνα με την κ. Nikakhtar. Οι δασμοί των ΗΠΑ, υποστηρίζει, εντάσσονται σε μια ευρύτερη στρατηγική αντιμετώπισης του «αποδεκατισμού» των ανταγωνιστικών οικονομι-

ών που πετυχαίνει η Κίνα μέσω κρατικά επιδοτούμενων εξαγωγών και άλλων πολιτικών, που δεν λειτουργούν με κανόνες οικονομίας αγοράς.³

Αξίζει να σημειωθεί σχετικά ότι η Κίνα είχε προσφύγει το 2016 στον μηχανισμό επίλυσης διαφορών του Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) εναντίον τόσο της ΕΕ όσο και των ΗΠΑ σχετικά με το κατηγοριοποίησή της ως καθεστώς "non-market economy" στις έρευνες αντιντάμπινγκ. Ο Εκπρόσωπος Εμπορίου των ΗΠΑ Robert Lighthizer τη χαρακτήρισε τότε ως τη σημαντικότερη επίδικη διαφορά που έχουμε στον ΠΟΕ, επισημαίνοντας ότι μια απόφαση υπέρ της Κίνας θα είχε κατακλυσμαίες συνέπειες για τον Οργανισμό. Από την πλευρά της η Κίνα τη χαρακτήρισε ως το πλέον σημαντικό επίμαχο ζήτημα σχετικά με τους κανόνες αντιντάμπινγκ του ΠΟΕ, το οποίο αφορά την αξιοπιστία του μηχανισμού επίλυσης διαφορών, και την πίστη των κρατών μελών στο πολυμερές εμπορικό σύστημα.⁴

Προηγούμενη απόφαση (2011) των δικαιοδοτικών οργάνων του ΠΟΕ που αφορούσε την επιβολή δασμών αντιντάμπινγκ και αντισταθμιστικών δασμών (countervailing duties) σε κινεζικά προϊόντα, είχε έντονα επικριθεί από τις ΗΠΑ. Η στενή, λανθασμένη, κατά τις ΗΠΑ, ερμηνεία του όρου «κρατικό όργανο», κατά τρόπο που να μην καταλαμβάνει την εξουσία των κρατικών επιχειρήσεων να επηρεάζουν την εφαρμοζόμενη πολιτική, αποστειρεί από τα κράτη μέλη του ΠΟΕ τη

1 Αφεντία Ευδοκία Χωραφά, LL.M EU Law | Οκτώβριος 2024

2 Δριμεία κριτική στο ελεύθερο εμπόριο εκφράζει και ο υποψήφιος αντιπρόεδρος JD Vance, ενώ ο R. Lighthizer, Εκπρόσωπος Εμπορίου επί προεδρίας Trump, ο οποίος παραμένει στενός του σύμβουλος και αναμένεται σε περίπτωση επανεκλογής του δεύτερου να καταλάβει σημαντικό αξίωμα στην κυβέρνηση, εξέδωσε το 2023 βιβλίο με τίτλο "No Trade Is Free".

3 [Ex US trade official: Trump tariffs on Chinese goods could offer 'top cover' for EU measures](#)

4 Hošman, M.T. (2021), China's NME status at the WTO: analysis of the debate, *Journal of International Trade Law and Policy*, Vol. 20 No. 1, pp. 1-20. <https://doi.org/10.1108/JITLP-09-2020-0054>

δυνατότητα να αντισταθμίζουν στρεβλωτικές του εμπορίου επιδοτήσεις, που χορηγούνται από κρατικές επιχειρήσεις. Το ζήτημα των 'state-owned enterprises' – SOEs απασχολεί βεβαίως και άλλα μέλη του ΠΟΕ και αναδείχθηκε, μεταξύ άλλων ανησυχιών, στο πλαίσιο της διαδικασίας εξέτασης της εμπορικής πολιτικής της Κίνας από το αρμόδιο όργανο του ΠΟΕ (συνεδριάσεις της 17^{ης} και 19^{ης} Ιουλίου 2024).⁵

Μια συνοπτική αναδρομή της θητείας Trump περιλαμβάνει πλήθος εξαγγελιών και ενεργειών αλλαγής προσέγγισης στην εμπορική πολιτική των ΗΠΑ. Στις πρώτες ενέργειες μετά την ανάληψη των καθηκόντων τον Ιανουάριο του 2017 περιλαμβάνεται η μονομερής αποχώρηση των ΗΠΑ από τη συμφωνία Trans-Pacific Partnership (TPP). Έπειτα, τον Απρίλιο 2017 ο τότε Πρόεδρος εξέδωσε Εκτελεστικό Διάταγμα για την επανεξέταση -από το αρμόδιο Υπουργείο- της NAFTA και διαφόρων άλλων εμπορικών συμφωνιών, κατά πόσον επέφεραν τα αναμενόμενα οφέλη για τις ΗΠΑ. Σύμφωνα με εξαγγελίες, σε περίπτωση που οι συμφωνίες έρχονταν επαναδιαπραγμάτευση, σε περίπτωση μη θετικής ανταπόκρισης των εμπορικών της εταιρών, ετιθετο θέμα αποχώρησης των ΗΠΑ. Κατά την ανακοίνωση της νέας συμφωνίας προς αντικατάσταση της NAFTA, ο Donald Trump χαρακτήρισε την ισχύουσα ως πιθανότατα τη χειρότερη συμφωνία που έχει ποτέ συναφθεί, ενώ η νέα συμφωνία (United States-Mexico-Canada Agreement – USMCA) είναι «αμοιβαία επωφελής για τους Βορειοαμερικανούς εργάτες, γεωργούς, κτηνοτρόφους και επιχειρήσεις».⁶

Πέραν των διμερών συμφωνιών, σύμφωνα με δημοσιεύματα, η κυβέρνηση εξέταζε σχέδιο αποχώρησης των ΗΠΑ από την πλειομερή (plurilateral) Συμφωνία του ΠΟΕ για τις Δημόσιες Συμβάσεις, αλλά και επανειλημμένως απείλησε να αποσύρει τις ΗΠΑ εν γένει από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου. Κατά τη διάρκεια της προεδρίας Trump, ένας Ρεπουμπλικάνος Γερουσιαστής

κατέθεσε ψήφισμα στη Γερουσία για την αποχώρηση των ΗΠΑ από τον ΠΟΕ, αλλά και στη Βουλή των Αντιπροσώπων δύο βουλευτές των Δημοκρατικών κατέθεσαν ψήφισμα με το ίδιο αίτημα.

Επιπλέον, η κυβέρνηση Trump το 2019 απείλησε να θέσει βέτο στην έγκριση του ετήσιου προϋπολογισμού του ΠΟΕ. Υποχωρώντας στα αιτήματα των ΗΠΑ, τα μέλη του ΠΟΕ συμφώνησαν να μειώσουν τον προϋπολογισμό για το δευτεροβάθμιο δικαιοδοτικό όργανο.

Έθεσε, επίσης, ζήτημα επαναδιαπραγμάτευσης των δεσμεύσεων των ΗΠΑ στον ΠΟΕ προκειμένου να αυξήσει τα επίπεδα των δασμών που εφαρμόζουν σε υψηλότερα επίπεδα από αυτά των «δεσμευμένων δασμών» ('bound tariff rates'). Υπήρξε ιδιαίτερα επικριτική για τους υψηλότερους δασμούς άλλων μελών του ΠΟΕ, όπως π.χ. τον δασμό 10% που εφαρμόζει η ΕΕ στις εισαγωγές αμερικανικών αυτοκινήτων, έναντι δασμού 2,5% που εφαρμόζουν οι ΗΠΑ στα αυτοκίνητα προέλευσης ΕΕ.

Τον μεγαλύτερο ίσως αρνητικό αντίκτυπο, μεταξύ των διαφόρων ενεργειών της κυβέρνησης Trump, αποτελεί το σοβαρό πλήγμα που επέφερε στον -υπό τον ΠΟΕ- πολυμερές εμπορικό σύστημα, και ειδικότερα στην κορωνίδα του, τον μηχανισμό επίλυσης διαφορών του -βασιζόμενου σε κανόνες (rules-based)- εμπορικού συστήματος.

Μετά την ανάληψη διακυβέρνησης από τον Trump το 2017, ο Εκπρόσωπος Εμπορίου Robert Lighthizer όχι μόνο εμπόδισε τον επαναδιορισμό μελών⁷, αλλά και κάθε προσπάθεια διορισμού άλλων υποψηφίων, με αποτέλεσμα τον Δεκέμβριο του 2019, το δευτεροβάθμιο δικαιοδοτικό όργανο (Appellate Body) του μηχανισμού επίλυσης διαφορών στον ΠΟΕ να παύσει να λειτουργεί, δεδομένου ότι έληξε η θητεία των δύο εκ των τριών εναπομεινάντων δικαστών (δεν διέθετε πλέον την απαιτούμενη απαρτία δικαστών για να εξετάζει υποθέσεις).

5 Trade Policy Review: China (17 and 19 July 2024), Concluding remarks by the Chairperson: https://www.wto.org/english/tratop_e/tp_r_e/tp558_crc_e.htm

6 Office of the United States Trade Representative: <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/united-states-mexico-canada-agreement>

7 Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ακόμα και επί διακυβέρνησης Obama είχε εμποδιστεί από τις ΗΠΑ ο επαναδιορισμός εν ενεργεία μελών, ωστόσο υπήρξε συμφωνία υπέρ άλλων υποψηφίων.

Σύμφωνα με τους κανόνες του Μνημονίου Επίλυσης Διαφορών του ΠΟΕ, κάθε διάδικο μέρος έχει δικαίωμα προσφυγής στο δευτεροβάθμιο όργανο. Ελλείψει αυτής της δυνατότητας, είναι αδύνατο να επέλθει οριστική επίλυση της διαφοράς. Το ηττηθέν μέρος μάλιστα μπορεί να εφεσιβάσει εν κενώ την πρωτοβάθμια απόφαση (panel Report), διαιωνίζοντας έτσι την επίδικη διαφορά (έχει ήδη συμβεί με δεκάδες υποθέσεις από το 2019 ως σήμερα).

Υπήρξε αλλαγή στάσης επί προεδρίας Biden; "The Biden Administration Continues to Be Wrong about the WTO", υποστηρίζει ο έγκριτος αναλυτής James Bacchus (έχει διατελέσει μέλος του Appellate Body, και παλαιότερα Εκπρόσωπος Εμπορίου των ΗΠΑ και μέλος του Κογκρέσου).⁸

Επισημαίνει ότι η Εκπρόσωπος Εμπορίου των ΗΠΑ συνεχίζει να διαιωνίζει μύθους σχετικά με τον ΠΟΕ και την υποτιθέμενη άδικη στάση έναντι των ΗΠΑ. Χαρακτηρίζει υποκριτική την κυβέρνηση Biden, καθώς ούτε εκείνη έδωσε λύση στον διορισμό μελών του Appellate Body, ενώ η κριτική του ΗΠΑ επεκτείνεται και σε άλλα ζητήματα συμμόρφωσης με τους κανόνες του ΠΟΕ.

Όπως σημειώνει, ενώ είναι βάσιμη η κριτική που ασκεί η αμερικανική κυβέρνηση σε στρεβλωτικές του εμπορίου επιδοτήσεις ορισμένων μελών του ΠΟΕ (πρωτίστως της Κίνας), θέτει παράλληλα το ερώτημα «τι ισχύει για τις δικές μας ενέργειες;». Κατ' εξοχήν περιπτώσεις αμφιλεγόμενων μέτρων είναι αυτά που προβλέπονται στη νομοθεσία *The Inflation Reduction Act (IRA)*, και ιδίως οι επιδοτήσεις που είναι συνδεδεμένες με προϋποθέσεις "Buy American", αλλά και οι δασμοί που είχαν επι-

βληθεί (2018) από την κυβέρνηση Trump σε εισαγωγές από την Κίνα και άλλα μέλη του ΠΟΕ, και κριθεί μη συμβατές με τους κανόνες του ΠΟΕ από το όργανο επίλυσης διαφορών. Οι αποφάσεις αυτές απλώς αγνοήθηκαν από την κυβέρνηση Biden⁹, επισημαίνει ο αναλυτής.

Το πολιτικό αφήγημα για την ανάγκη προστασίας της εγχώριας βιομηχανίας και των εργατών από τον διεθνή ανταγωνισμό και από τις αθέμιτες πρακτικές εμπορικών εταίρων (ιδίως της Κίνας) έχει αυξανόμενη απήχηση, και μάλιστα όχι αποκλειστικά στην πλευρά των Ρεπουμπλικάνων.

Όπως υπογραμμίζουν αναλυτές,¹⁰ η γενική κατεύθυνση θα είναι η ίδια ακόμα κι εάν επικρατήσουν οι Δημοκρατικοί. Όπως επισημαίνεται, πολλές αλλαγές που επέφερε η κυβέρνηση Trump παρέμειναν σε ισχύ και μετά την αποχώρησή του από τον Λευκό Οίκο, και είναι πλέον "hardwired" στη χάραξη πολιτικής της Ουάσιγκτον σε δικομματικό επίπεδο, και στα δύο σώματα του Κογκρέσου και -όπως φαίνεται- με μακρόπνοη προσέγγιση.¹¹

Ακόμα δηλαδή και αν δεν χρησιμοποιείται η ίδια ρητορική¹² στην πλευρά των Δημοκρατικών, και εκείνη τάσσεται υπέρ της αναγκαιότητας λήψης μέτρων ιδίως έναντι της Κίνας, που δεν λειτουργεί ως καθεστώς οικονομίας της αγοράς¹³. Έχει δηλαδή ευρεία απήχηση η θέση ότι -μέσω της συμμετοχής της στον ΠΟΕ- η Κίνα αξιοποιεί όλα τα προνόμια για να διευρύνει το μερίδιό της στο παγκόσμιο εμπόριο, και ότι η ερμηνεία /εφαρμογή των κανόνων του ΠΟΕ, όπως κρίθηκε και από καίριες αποφάσεις των δικαιοδοτικών οργάνων του Οργανισμού, ευνοεί τις αθέμιτες πρακτικές της Κίνας και αποβαίνει εις βάρος των θέσεων

8 Bacchus, J. (2023) "The Biden Administration Continues to Be Wrong about the WTO", ομοίως και στη συμβολή του [The World Trade Organisation: Myths versus Reality](#)

9 Επικρίνει την κυβέρνηση Biden ότι υπερασπίζεται την αδικαιολόγητη θέση καθαρού προστατευτισμού, απόλυτης διακριτικής ευχέρειας στην επιβολή εμπορικών αντισταθμισμάτων, φοβούμενη ότι διαφορετικά θα χάσουν στις επικείμενες εκλογές σε πολιτείες που τάσσονται υπέρ του προστατευτισμού – όπως οι καλούμενες αμφίροπες πολιτείες (swing states).

10 (...)the "overall direction of the world" would be the same under a Trump or Harris presidency – namely, towards greater geopolitical and economic fragmentation, βλ. [Second Trump presidency could rattle global economic order, trigger trade and investment war 'on steroids'](#)

11 Elms, D. (2024) [Trump and trade, Part 1: How Trump hardwired 21st century US trade policy](#)

12 Για το προαναφερθεί βιβλίο "No Trade Is Free" του Robert Lighthizer, ο Donald Trump σχολίασε ότι «είναι ένα αριστούργημα που περιγράφει πώς η κυβέρνησή μου όρθωσε ανάστημα απέναντι στην Κίνα και αντιπαράτεθηκε με τους globalists και τους κομμουνιστές, οι οποίοι για δεκαετίες κατακλύβουν τους αμερικανούς εργάτες».

13 Μεταξύ άλλων, βλ. τις δηλώσεις της Εκπρόσωπου Εμπορίου κατά την επίσκεψή της στις Βρυξέλλες τον Απρίλιο 2024, [US, EU economic system struggling to 'survive' against China, US trade chief warns](#)

εργασίας και της βιομηχανίας στις ΗΠΑ και εν γένει των οικονομιών που λειτουργούν με καθεστώς ελεύθερης αγοράς.

Εξάλλου, η κυβέρνηση Biden όχι απλώς διατήρησε τους δασμούς που εφαρμόστηκαν το 2018 επί κυβέρνησης Trump, αλλά εισήγαγε και νέους. Δηλωτικός της στάσης είναι και ο τίτλος του σχετικού Ανακοινωθέντος του Λευκού Οίκου: *“President Biden Takes Action to Protect American Workers and Businesses from China’s Unfair Trade Practices”*.¹⁴

Στις 23/09/24 η κυβέρνηση Biden προέβη σε περαιτέρω κλιμάκωση των περιορισμών σε οχήματα προέλευσης Κίνας. Το Υπουργείο Εμπορίου πρότεινε την απαγόρευση κινεζικού λογισμικού σε συνδεδεμένα οχήματα στις ΗΠΑ, επικαλούμενο κινδύνους εθνικής ασφάλειας (συλλογή δεδομένων, παρακολούθηση, εξ’ αποστάσεως έλεγχος, κακόβουλο λογισμικό).¹⁵

Η εμπορική πολιτική των ΗΠΑ, ιδίως έναντι της Κίνας, θα έχει αναμφίβολα αντίκτυπο και στην αντίστοιχη στρατηγική που θα ακολουθήσει η ΕΕ, προάγγελος της οποίας θεωρείται η πρόσφατη ανακοίνωση περί επιβολής δασμών στα ηλεκτρικά αυτοκίνητα προέλευσης Κίνας. Υπενθυμίζεται, βέβαια, ότι διακηρυγμένη στρατηγική της ΕΕ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2023) έναντι της Κίνας είναι αυτή του περιορισμού κινδύνων, όχι της αποσύνδεσης (*de-risk, not de-couple*). Ωστόσο, την τρέχουσα περίοδο βαίνει κλιμακούμενη η εμπορική ένταση. Έναντι της προοπτικής επιβολής δασμών στα κινεζικά ηλεκτρικά οχήματα, η Κίνα απαντά με έρευνες και μέτρα άμυνας σε εισαγωγές αγροδιατροφικών προϊόντων προέλευσης ΕΕ (γαλακτοκομικά, χοίρειο κρέας, καθώς και οινοπνευματώδη).

Τα τελευταία έτη, η ΕΕ έχει υιοθετήσει στο πλαίσιο της εμπορικής της πολιτικής νομοθετικά μέτρα επιβολής των κανόνων και προστασίας (*Enforcement Regulation, Anti-Coercion Instrument, International Procurement Instrument, Foreign*

Subsidies Regulation), ενώ επίσης τον Ιανουάριο 2024 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή [ανακοίνωσε](#) (5) νέες πρωτοβουλίες «με σκοπό την ενίσχυση της οικονομικής ασφάλειας της ΕΕ σε μια περίοδο αυξανόμενων γεωπολιτικών εντάσεων και σημαντικών τεχνολογικών μεταβολών».

Αξιοσημείωτη είναι η αυξημένη προσφυγή σε μέτρα εμπορικής άμυνας (182 μέτρα -αντιντάμπινγκ, αντεπιδοτήσεων, διασφάλισης- ήταν σε ισχύ το 2023, στοιχείο που συνιστά αύξηση κατά 40% έναντι του 2018), ενώ οι έρευνες που ξεκίνησε η Ένωση το 2023 για πολιτικές και μέτρα εμπορικών της εταιρών ήταν διπλάσιες από τις αντίστοιχες το 2022.¹⁶

Παράλληλα, η ΕΕ επιδιώκει μέσω της εμπορικής της πολιτικής, ιδίως στο πλαίσιο εμπορικών συμφωνιών, να προωθήσει μη εμπορικά θέματα, όπως η αποτελεσματική εφαρμογή των διεθνών συμβάσεων εργασίας και περιβαλλοντικών συμφωνιών.

Είναι χρήσιμο εν προκειμένω να σημειωθεί ότι εντός της ΕΕ ορισμένα κράτη μέλη και οικονομικοί κλάδοι θέτουν εδώ και πολλά έτη το ζήτημα του ανταγωνιστικού μειονεκτημάτων των εντός ΕΕ παραγόμενων προϊόντων έναντι των εισαγωγών λόγω όχι μόνο του οικονομικού, αλλά και του κοινωνικού και περιβαλλοντικού ντάμπινγκ.

Τέλος, η ΕΕ υιοθετεί και μονομερή μέτρα εξωεδαφικής εφαρμογής των κανόνων της (όπως EU Carbon Border Adjustment Mechanism / Deforestation Regulation), έναντι των οποίων εμπορικοί της εταίροι έχουν εκφράσει επιφυλάξεις σχετικά με τη συμβατότητά τους με τους κανόνες του ΠΟΕ. Πέραν των ανωτέρω, για διάφορα μέτρα ενωσιακής νομοθεσίας στα πεδία της προστασίας περιβάλλοντος, δημόσιας υγείας, ασφάλειας τροφίμων κ.ά., η ΕΕ συχνά καλείται να υπερασπιστεί τα υψηλά πρότυπα, που εξυπηρετούν σημαντικούς στόχους δημόσιας πολιτικής, έναντι εμπορικών της εταιρών που τα αμφισβητούν ως

14 The WHITE HOUSE, Fact Sheet: [President Biden Takes Action to Protect American Workers and Businesses from China’s Unfair Trade Practices](#), 14 May 2024

15 [Biden proposes banning Chinese vehicles, ‘connected car’ technology from US roads](#)

16 [Half a million EU jobs protected by EU trade defence in 2023, 42nd Annual Report](#) from the Commission to the European Parliament and the Council on the EU’s Anti-Dumping, Anti-Subsidy and Safeguard activities and the Use of Trade Defence Instruments by Third Countries targeting the EU in 2023, 24/09/2024

στρεβλωτικά του εμπορίου (ή και συγκεκαλυμμένοπροστατευτισμό).¹⁷

Όσον αφορά τις διμερείς – διαπεριφερειακές εμπορικές συμφωνίες της Ένωσης, ορισμένα κράτη μέλη ΕΕ και οικονομικοί φορείς (όπως η Γερμανία και εξαγωγικοί βιομηχανικοί της κλάδοι) τηρούν έντονα επικριτική στάση για τη μη ικανοποιητική πρόοδο στις διαπραγματεύσεις με σημαντικούς εμπορικούς εταίρους της ΕΕ. «Ο κόσμος δεν περιμένει την ΕΕ, αγορές και δίοδοι πρόσβασης διανοίγονται από άλλους, ενώ η έλλειψη αποφασιστικότητας της ΕΕ της κοστίζει σε ανάπτυξη, ευημερία και, ως εκ τούτου, σε γεωπολιτική σημασία».¹⁸

Σε πρόσφατη (Ιούνιος 2024) ομιλία του ο Γερμανός Καγκελάριος τοποθετήθηκε υπέρ της ολοκλήρωσης Συμφωνιών Ελευθέρων Συναλλαγών της ΕΕ με τρίτες χώρες χωρίς να απαιτείται ομοφωνία μεταξύ των κρατών μελών ΕΕ.¹⁹

Ενδεικτικά, τόσο στις διαπραγματεύσεις με τις χώρες MERCOSUR, όπως και με την Αυστραλία, υπάρχουν αποκλίνουσες θέσεις μεταξύ κρατών μελών βάσει των επιθετικών/ εξαγωγικών (κυρίως βιομηχανικών) ή των αμυντικών τους συμφερόντων (κυρίως γεωργικά ζητήματα).

Η στάθμιση (διαφορετικών) επιθετικών και αμυντικών συμφερόντων αποτυπώνεται και στη στάση που τήρησαν τα κράτη μέλη κατά την πρόσφατη ψηφοφορία επί της πρότασης της Επιτροπής για την επιβολή δασμών στα ηλεκτρικά αυτοκίνητα προέλευσης Κίνας. Έχουν εν προκειμένω ενδιαφέρον ορισμένες αναλύσεις για τη στάση της Γερμανίας.²⁰

Βεβαίως ο διχασμός μεταξύ των κρατών μελών για το συγκεκριμένο ζήτημα (10 υπέρ της επιβολής δασμών, 5 κατά και 12 αποχές) είναι δηλωτι-

κός προϋπάρχουσας και ευρύτερης διάστασης προσεγγίσεων ως προς την προσφυγή σε μέτρα εμπορικής άμυνας και προστασίας. Αποτυπώνεται σχηματικά στις πρόσφατες τοποθετήσεις Macron και Scholz σχετικά με το πώς θα πρέπει η ΕΕ να αντιμετωπίσει την Κίνα και τις ΗΠΑ, με τον Γάλλο Πρόεδρο να τονίζει τους κινδύνους για την Ένωση εάν συνεχίσει να πορεύεται με την «κλασική» ατζέντα ελεύθερου εμπορίου, και τον Γερμανό Καγκελάριο να επισημαίνει ότι τα μέτρα προστασίας έναντι αθέμιτων εμπορικών πρακτικών δεν θα πρέπει να είναι επιβλαβή για εμάς τους ίδιους.²¹

Στο ενημερωτικό Σημείωμα που ακολουθεί επιχειρείται μια σφαιρική επισκόπηση, η οποία διαρθρώνεται ως εξής. Εκκινεί με συνοπτική επισκόπηση σχετικά με τις προκλήσεις με τις οποίες βρίσκεται αντιμέτωπο το υπό τον ΠΟΕ πολυμερές εμπορικό σύστημα, τόσο ως προς τη συμφωνία νέων κανόνων/ άρσης εμπορικών φραγμών, όσο και ως προς τον μηχανισμό επίλυσης διαφορών (παύση λειτουργίας δευτεροβάθμιου οργάνου, προσωρινή λύση, προοπτικές). Ιδιαίτερη ενότητα αφορά την έντονα επικριτική στάση των ΗΠΑ απέναντι στο δευτεροβάθμιο δικαιοδοτικό όργανο επίλυσης διαφορών του ΠΟΕ και τις αποφάσεις που πυροδότησαν τη στάση αυτή ("zeroing", State-owned enterprises, εξαίρεση εθνικής ασφάλειας). Ακολουθεί αναφορά στην Κίνα, και ειδικότερα στο καθεστώς non-market economy και την προσφυγή της Κίνας στον μηχανισμό επίλυσης διαφορών του ΠΟΕ για την εν λόγω κατηγοριοποίηση, καθώς επίσης στις εμπορικές διαφορές μεταξύ της Κίνας και ΗΠΑ αφενός και ΕΕ αφετέρου.

Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται εξελίξεις στην εμπορική πολιτική της ΕΕ, και ειδικότερα

17 Ενδεικτικά, στην [Έκθεση του 2023 του Υπουργείου Εμπορίου των ΗΠΑ](#) με αντικείμενο τα ξένα εμπορικά εμπόδια, εκφράζεται η ανησυχία για αρκετά μέτρα της ΕΕ που έχουν ως αποτέλεσμα την απαγόρευση ή τον περιορισμό αμερικανικών εξαγωγών. Επισημαίνεται ότι τα εν λόγω μέτρα περιορίζουν αδικαιολόγητα το εμπόριο χωρίς να προωθούν τους στόχους πολιτικής (π.χ. προστασίας υγείας, ασφάλειας τροφίμων), καθώς δεν στηρίζονται σε επαρκή επιστημονικά δεδομένα ή εφαρμόζονται πέραν του αναγκαίου μέτρου.

18 [Free trade advocates waver between hope and pessimism over upcoming EU agenda](#)

19 [Germany wants upcoming Commission to pursue 'EU only' free trade agenda](#)

20 [Germany's Scholz last-minute orders on EV tariffs vote reflect new and old rifts in EU trade saga | Analysts: Germany's 'selfish' EV vote aims to channel Chinese retaliation onto France or Spain](#): "Maybe Germany's political signal here means that [it would prefer China] to go after Spanish pork and French brandy, not German cars."

21 [You could kill the EU, says France. No, you could, Germany replies](#). October 4, 2024: (...) the French president warned that the EU "could die" and that if it continues with a "classical" free-trade agenda, it will be "out of the market" in two or three years. He made the case that Europe should embrace a more protectionist agenda if it wants to survive. Scholz meanwhile argued that a push to protect European industries from unfair trade practices "must not lead to us harming ourselves".

μέτρα επιβολής κανόνων και προστασίας, καθώς και πρωτοβουλίες προώθησης μη εμπορικών θεμάτων μέσω της εμπορικής πολιτικής ή της εξωεδαφικής εφαρμογής μέτρων στο πλαίσιο άλλων πολιτικών της Ένωσης.

Το υπό τον ΠΟΕ πολυμερές εμπορικό σύστημα, παρόν & μέλλον

Το διεθνές εμπορικό σύστημα, όπως διαμορφώθηκε το 1947 με την GATT και από το 1995 με τον ΠΟΕ, σηματοδότησε τη σύμπλεξη των διεθνών εμπορικών σχέσεων, καθώς και την όσο το δυνατόν άμβλυση των εμπορικοπολιτικών συγκρούσεων. Ιδίως η ίδρυση και λειτουργία του ΠΟΕ και το συμβατικό πλέγμα, που συμφωνήθηκε στον Γύρο της Ουρουγουάης, σηματοδότησε ένα βασιζόμενο σε κανόνες (rules-based) πολυμερές εμπορικό σύστημα, αποδοχή πειθαρχιών και άρση εμπορικών φραγμών υπαγόμενα σε πλαίσιο αρχών μεταξύ των οποίων η θεμελιώδους σημασίας «αρχή της μη διάκρισης», και κυρίως ένα δεσμευτικό σύστημα επίλυσης διαφορών και επιβολής των κανόνων.²²

Ωστόσο, το υπό τον ΠΟΕ πολυμερές εμπορικό σύστημα βρίσκεται αντιμέτωπο με διπλή στασιμότητα, τόσο ως προς τη συμφωνία περί νέων κανόνων και άρσης εμπορικών φραγμών, όσο και ως προς τον μηχανισμό επίλυσης διαφορών.

Πολυμερείς (multilateral) διαπραγματεύσεις και συμφωνίες

Το αδιέξοδο των πολυμερών διαπραγματεύσεων για περαιτέρω απελευθέρωση του εμπορίου και αποδοχή νέων κανόνων και πειθαρχιών οφείλεται εν πρώτοις σε λόγους ενυπάρχοντες στην ίδια τη θεσμολειτουργική δομή του συστήματος. Πέραν του γεγονότος ότι απαιτούν τη σύμφωνη γνώμη όλων των μελών του Οργανισμού, επιπροσθέτως οι διαπραγματεύσεις του Γύρου της Ντόχα

διεξήχθησαν, όπως εκείνες του Γύρου της Ουρουγουάης, ως «Ενιαία Δέσμευση» (*single undertaking: nothing is agreed, before everything is agreed*), σε πολυάριθμα πεδία διαπραγμάτευσης, προκειμένου να υπάρξουν τα λεγόμενα "trade-offs", αντισταθμίματα δηλαδή δεδομένων των διαφορετικών επιθετικών και αμυντικών εμπορικών συμφερόντων των κρατών μελών.²³

Επιπροσθέτως, ενώ κατά την εκκίνηση (2001) του Γύρου της Ντόχα, υπήρξε σχετικά ευρεία στήριξη της περαιτέρω απελευθέρωσης του εμπορίου, με ειδικές πρόνοιες για τις αναπτυσσόμενες χώρες, ως σημαντικό παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης σε παγκόσμιο επίπεδο, σταδιακά το κλίμα αυτό αντιστράφηκε.

Ειδικότερα, στην πορεία σημειώθηκε αυξανόμενη, έντονη πολιτική αντίδραση σε περαιτέρω απελευθέρωση του εμπορίου, καθώς έγινε αισθητός ο αντίκτυπος της παγκοσμιοποίησης του εμπορίου, και συγκεκριμένα αρνητικές πτυχές της σε ορισμένους κλάδους ή μερίδα του εργατικού δυναμικού. Λόγω και της γεωπολιτικής μετατόπισης και σημαντικής αύξησης των μεριδίων στο παγκόσμιο εμπόριο των λεγόμενων αναδυόμενων οικονομιών (Κίνα, Ινδία, Βραζιλία κ.α.), το ελεύθερο εμπόριο και οι ανοικτές αγορές στοχοποιήθηκαν σε ανεπτυγμένες οικονομίες ότι συντελούν στην αποβιομηχάνιση με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την εγχώρια βιομηχανία και απώλειες θέσεων εργασίας, λόγω της έκθεσης στον διεθνή ανταγωνισμό, συνεπεία των χαμηλότερων εισαγωγικών δασμών και της άρσης άλλων -μη δασμολογικών- εμποδίων. Συχνά μάλιστα το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των αναδυόμενων αγορών αποδόθηκε σε στρεβλωτικές του εμπορίου πρακτικές, καθώς και σε λιγότερο αυστηρές προδιαγραφές και κανόνες (εργασία, προστασία περιβάλλοντος κ.α.).

Μετά από 14 χρόνια διαπραγματεύσεων, αλλεπάλληλων απογοητεύσεων, οι διαπραγμα-

22 Γ. Παπαστάμκος, Α-Ε Χωραφά, Παγκόσμιο Εμπορικό Σύστημα και Ευρωπαϊκή Αγροτική Πολιτική, Εκδ.Αντ.Ν.Σάκκουλα (2007)

23 Ο Γύρος της Ντόχα περιελάμβανε πολυάριθμα πεδία διαπραγμάτευσης: Γεωργία, Υπηρεσίες, Πρόσβαση μη γεωργικών προϊόντων στην αγορά, Δικαιώματα Πνευματικής Ιδιοκτησίας στον τομέα του εμπορίου, Δημόσιες Συμβάσεις, Διευκόλυνση του Εμπορίου, Κανόνες ΠΟΕ (αντιντάμπινγκ, επιδοτήσεις, περιφερειακές εμπορικές συμφωνίες), Μηχανισμός Επίλυσης Διαφορών, Εμπόριο και Περιβάλλον, Ηλεκτρονικό Εμπόριο κ.α. Τα πεδία που αφορούσαν τη σχέση εμπορίου και α) επενδύσεων, β) πολιτικής ανταγωνισμού αποσύρθηκαν (2004) από το πρόγραμμα εργασίας των διαπραγματεύσεων.

τεύσεις του Γύρου της Ντόχα εγκαταλείφθηκαν μετά και την αποτυχία ολοκλήρωσής τους κατά την Υπουργική Διάσκεψη στο Ναϊρόμπι το 2015.

Αναμφίβολα, η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, η πανδημία, οι πολεμικές συγκρούσεις και η γεωπολιτική αστάθεια, συνετέλεσαν στην επιφυλακτικότητα απέναντι στην απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου και ενέτειναν τις φωνές για μείωση εξάρτησης από τις εισαγωγές, ισχυροποίηση της ασφάλειας και επάρκειας εγχώριας παραγωγής, και αναγκαιότητα παρεμβατικών εθνικών πολιτικών.

Τον Ιούλιο 2024 η [Γενική Διευθύντρια του ΠΟΕ παρακίνησε τα μέλη του Οργανισμού](#) να υιοθετήσουν πνεύμα συμβιβαστικό και γνήσια δέσμευση στις διαπραγματεύσεις προκειμένου να επιτευχθεί συμφωνία σε κρίσιμα ζητήματα (π.χ. μεταξύ άλλων πεδίων εν εξελίξει είναι οι διαπραγματεύσεις για τη [γεωργία](#)).

Ωστόσο, τα περιορισμένης σημασίας αποτελέσματα της 13^{ης} Υπουργικής Διάσκεψης (Άμπου Ντάμπι, Φεβρουάριος 2024), σε αντίθεση με τη φιλόδοξη ατζέντα που είχε τεθεί, μάλλον δεν αφήνουν ιδιαίτερα περιθώρια αισιοδοξίας για την επέκεινα πρόοδο (breakthrough) στις πολυμερείς τρέχουσες διαπραγματεύσεις.

Πλειονομερείς συμφωνίες

Ορισμένοι αναλυτές²⁴, οι οποίοι αν και προφανώς προκρίνουν την πολυμερή (*multilateral*) συνεργασία μέσω συνεργασιών που δεσμεύουν όλα τα 164 (166 όταν ολοκληρωθεί η προσχώρηση των Κομόρων και του Τιμόρ-Λέστε) μέλη του ΠΟΕ, εισηγούνται ως διαθέσιμη εναλλακτική την αξιοποίηση του εργαλείου των πλειονομερών (*plurilateral*) συμφωνιών, οι οποίες δημιουργούν υποχρεώσεις και δικαιώματα μόνο για τα συμβαλλόμενα μέρη.²⁵

Χαλαρή συνεργασία στην παγκόσμια εμπορική διακυβέρνηση

Άλλοι εμπειρογνώμονες θεωρούν ότι η προώθηση νέων πολυμερών κανόνων για άνοιγμα του εμπορίου και δέσμευση των κρατών σε ένα φιλελεύθερο οικονομικό μοντέλο, πέραν του κατά πόσο είναι επιθυμητή, σε κάθε περίπτωση δεν είναι πολιτικά πραγματιστική. Ως διέξοδο στο αδιέξοδο των πολυμερών διαπραγματεύσεων και συμφωνιών του ΠΟΕ, ως ρεαλιστική λύση προκρίνουν μια πιο χαλαρή (*loose*) μορφή συνεργασίας στην παγκόσμια εμπορική διακυβέρνηση, και την επιβολή πειθαρχιών μόνον στις περιπτώσεις που κυβερνητικές πολιτικές επιφέρουν σημαντικά επιβλαβείς συνέπειες σε τρίτα κράτη.²⁶

Multilateral vs. bilateral / regional

Τα τελευταία έτη εντείνεται ο διεθνής ανταγωνισμός για την επίτευξη διμερών και διαπεριφερειακών εμπορικών συμφωνιών (ποιος θα εξασφαλίσει πρώτος και με πιο ευνοϊκούς όρους την αυξημένη πρόσβαση σε σημαντικές αγορές). Η τάση της περιφερειοποίησης και ανταγωνιστικής κατάργησης των εμπορικών φραγμών φαίνεται να έχει μάλλον διασπαστική επενέργεια και όχι διάχυση της απελευθέρωσης στο παγκόσμιο εμπορικό σύστημα.

Οι Συμφωνίες Ελευθέρων Συναλλαγών (αποτελούν -υπό όρους επιτρεπτή- εξαίρεση στη θεμελιώδη αρχή του ΠΟΕ, αυτήν της μη διάκρισης, βάσει της οποίας απαγορεύεται στα κράτη μέλη να προβαίνουν σε διακρίσεις αφ' ενός μεταξύ των λοιπών κρατών μελών («ρήτρα του μάλλον ευνοουμένου κράτους» / MFN) και αφ' ετέρου μεταξύ των εγχώριων και των ξένων αγαθών, υπηρεσιών (αρχή της εθνικής μεταχείρισης).

Η ΕΕ είχε υποστηρίξει με προσήλωση τις πολυμερείς εμπορικές διαπραγματεύσεις του Γύρου της Ντόχα. Σε συνέχεια του οριστικού ναυαγίου, η

24 Βλ. ιδίως Bacchus, J. "The Future of the WTO: Multilateral or Plurilateral?," Policy Analysis no. 947, Cato Institute, Washington, DC, May 25, 2023.

25 Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις ισχύουσες πλειονομερείς συμφωνίες (π.χ. Agreement on Government Procurement (GPA), Information Technology Agreement, The Environmental Goods Agreement (EGA) και τρέχουσες εξελίξεις στον ακόλουθο ιστότοπο: <https://wtoplurilaterals.info/>

26 Jones, E. (2024) [The World Trade Organization should reorient from rule-making to dialogue](#)

ΕΕ έχει αναπόφευκτα στραφεί σε διμερείς και δι-απεριφερειακές συμφωνίες. Επιδιώκει συστηματικά τη διαπραγμάτευση εμπορικών συμφωνιών με σημαντικούς εμπορικούς εταίρους, διευρύνοντας τις προτιμησιακές εμπορικές συμφωνίες, οι οποίες σήμερα ήδη ανέρχονται σε 42 συμφωνίες με 74 εταίρους.²⁷

Ενδεικτικά αναφέρονται οι ακόλουθες: Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών (FTA) ΕΕ – Ν. Κορέας, Συνολική Οικονομική και Εμπορική Συμφωνία Ε.Ε – Καναδά (CETA), Συμφωνία οικονομικής εταιρικής σχέσης ΕΕ-Ιαπωνίας, και η πλέον πρόσφατη και φιλόδοξη Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών ΕΕ – Νέας Ζηλανδίας.

Ωστόσο, ορισμένα κράτη μέλη και εξαγωγικοί κλάδοι τηρούν επικριτική στάση στην αργή πορεία και απουσία προόδου στις διαπραγματεύσεις με σημαντικούς εμπορικούς εταίρους της Ένωσης.

Εκκρεμεί η τελική διαπραγμάτευση της Εμπορικής Συμφωνίας EU-Mercosur, (Βραζιλία, Αργεντινή, Ουρουγουάη, Παραγουάη), καθώς ενώ το 2019 –μετά από 20 χρόνια διαπραγματεύσεων– οι δύο πλευρές κατέληξαν σε κατ' αρχήν συμφωνία, έκτοτε παραμένει εκκρεμής η οριστικοποίησή της, με επίμαχα ανοικτά ζητήματα, όπως το αίτημα της ΕΕ για προσθήκες που αφορούν σε ζητήματα βιωσιμότητας και περιβαλλοντικής προστασίας (π.χ. αποψίλωση δασών Αμαζονίου).

Σε προσωρινό αδιέξοδο έχουν περιέλθει οι διαπραγματεύσεις για τη Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών ΕΕ – Αυστραλίας, ενώ οριστικό υπήρξε το ναυάγιο των συζητήσεων ΕΕ και ΗΠΑ για τη Διατλαντική εταιρική σχέση εμπορίου και επενδύσεων (TTIP). Μετά από 15 γύρους ατελέσφορων διαπραγματεύσεων στο διάστημα 2007- 2013, οι διαπραγματεύσεις μεταξύ ΕΕ και Ινδίας επανεκινήθηκαν το 2022. Ατελέσφορες υπήρξαν και οι διαπραγματεύσεις ΕΕ - [ASEAN](#), και ως εκ τούτου έκτοτε η ΕΕ διαπραγματεύεται χωριστές εμπορικές συμφωνίες με επιμέρους κράτη, διατηρώντας ως απώτερο στόχο μια διαπεριφερειακή εμπορική συμφωνία ΕΕ – ASEAN.

Μηχανισμός Επίλυσης Διαφορών του ΠΟΕ

Όπως επισημαίνεται στον [ιστότοπο](#) του ΠΟΕ, ο μηχανισμός επίλυσης διαφορών αποτελεί κεντρικό πυλώνα του πολυμερούς εμπορικού συστήματος, και συνιστά την ξεχωριστή συμβολή του ΠΟΕ στη σταθερότητα της παγκόσμιας οικονομίας. Ελλείψει μέσου για την επιβολή των κανόνων, το βασιζόμενο σε κανόνες εμπορικό σύστημα θα ήταν λιγότερο αποτελεσματικό. Η διαδικασία επίλυσης διαφορών υπό τον ΠΟΕ αναδεικνύει το κράτος δικαίου και καθιστά το εμπορικό σύστημα περισσότερο ασφαλές και προβλέψιμο.

Κατ' εφαρμογή του κανόνα της αντίθετης ή αρνητικής συναίνεσης, οι αποφάσεις των δικαιοδοτικών οργάνων εγκρίνονται από το Όργανο Επίλυσης Διαφορών σχεδόν αυτόματα, υπό την έννοια ότι στη μη έγκριση μιας απόφασης πρέπει να συναινέσουν όλα τα κράτη μέλη του Οργανισμού, περιλαμβανομένου του καταγγέλλοντος.

Η παρακώλυση εκ μέρους των ΗΠΑ διορισμού δικαστών για το δευτεροβάθμιο δικαιοδοτικό όργανο (Appellate Body), θέτει σε αμφισβήτηση τη νομιμοποίηση τόσο του μηχανισμού επίλυσης διαφορών, κορωνίδας του ΠΟΕ, αλλά και εν γένει την αξιοπιστία του Οργανισμού ως θεματοφύλακα του βασιζόμενου σε κανόνες (rules-based) εμπορικού συστήματος.

Η έλλειψη λειτουργικού δευτεροβάθμιου δικαιοδοτικού οργάνου του ΠΟΕ επιτρέπει στα μέλη του Οργανισμού να εκφεύγουν των υποχρεώσεών τους και να παρακωλύουν την έκδοση δεσμευτικής απόφασης, ασκώντας έφεση κατά της έκθεσης της ειδικής ομάδας.

Το μέλλον του μηχανισμού επίλυσης διαφορών στον ΠΟΕ

Η 13^η Υπουργική Διάσκεψη των κρατών μελών του ΠΟΕ (Άμπου Ντάμπι, Φεβρουάριος 2024) ολοκληρώθηκε με την υιοθέτηση Υπουργικής Δήλωσης ([Abu Dhabi Ministerial Declaration](#)), που θέτει μια προορατική ατζέντα μεταρρύθμισης του Ορ-

27 European Commission (2023), [REPORT FROM THE COMMISSION on the Implementation and Enforcement of EU Trade Policy](#)

γανισμού με γνώμονα τη διατήρηση και ενίσχυση του πολυμερούς εμπορικού συστήματος με τον ΠΟΕ στο επίκεντρο. Στις πρόσθετες υπουργικές αποφάσεις που ελήφθησαν περιλαμβάνεται, μεταξύ άλλων, και η δέσμευση να προκύψει εντός του 2024 ένα πλήρως και αποτελεσματικά λειτουργικό σύστημα επίλυσης διαφορών (Dispute Settlement Reform [Ministerial Decision](#)).

Από τον Φεβρουάριο 2023 έχει συγκληθεί μια άτυπη διαδικασία για τη μεταρρύθμιση του συστήματος επίλυσης διαφορών του ΠΟΕ (βλ. κωδικοποιημένο προσχέδιο κειμένου που προέκυψε από την άτυπη αυτή διαδικασία και κοινοποιήθηκε στα μέλη πριν την Υπουργική Διάσκεψη στο Άμπου Ντάμπι: 16.02.24, [consolidated draft text](#)).

Στις 18.04.24 ανακοινώθηκε ο διορισμός διαμεσολαβητή, που σήμανε και την επισήμοποίηση της εν λόγω διαδικασίας, ενώ η πρώτη τυπική συνεδρίαση διεξήχθη στις 30.05.24 έχοντας στο επίκεντρο την επίλυση ζητημάτων που αφορούν α) τον δεύτερο βαθμό δικαιοδοσίας / ελέγχου και β) την προσβασιμότητα όλων των μελών στο σύστημα.

Συνοψίζοντας τις συζητήσεις, η διαμεσολαβητρια επεσήμανε την ισχυρή εκτίμηση για το σύστημα επίλυσης διαφορών ως κύριο στοιχείο του ΠΟΕ και τη σημασία του για τη συμμόρφωση με τους κανόνες. Ομοίως, ισχυρό είναι το ενδιαφέρον των μελών για τη διατήρηση δύο βαθμών ελέγχου στο σύστημα επίλυσης διαφορών ως προς τη ναξι-οπιστία του συστήματος, καθώς και η αναγνώριση ότι η έννοια της αξιολόγησης (peer review) και ο τρόπος λειτουργίας της θα πρέπει επανεξετασθεί, προκειμένου να αντιμετωπισθούν διάφορες επιφυλάξεις που έχουν εκφράσει τα μέλη (υπέρβαση εντολής, διάρκεια εξέτασης διαφορών, λογοδοσία). Επίσης, σημείωσε το ενδιαφέρον για δεσμευτικότητα και συνοχή στις αποφάσεις, χωρίς όμως

απαραίτητα η ύπαρξη διαρκούς δευτεροβάθμιου οργάνου (Appellate Body) να συνιστά τη μόνη λύση για τη διασφάλιση νομιμότητας.²⁸

Κατά τη συνεδρίαση του Οργάνου Επίλυσης Διαφορών στις 26.07.2024, η Κολομβία, εισήγαγε, εξ ονόματος 130 μελών του ΠΟΕ, για 78^η φορά την πρόταση της ομάδας κρατών σχετικά με την εκκίνηση της διαδικασίας επιλογής για την πλήρωση των κενών θέσεων του Appellate Body. Ο εκτενής αριθμός μελών που καταθέτουν την πρόταση αντανάκλα το κοινό ενδιαφέρον για τη λειτουργία του Appellate Body και ευρύτερα του συστήματος του ΠΟΕ για την επίλυση διαφορών, επεσήμανε η Κολομβία.

Από την πλευρά τους οι ΗΠΑ επανέλαβαν πως δεν υποστηρίζουν την εν λόγω πρόταση, δεδομένου ότι οι από μακρού ανησυχίες τους σχετικά με το σύστημα επίλυσης διαφορών εξακολουθούν να μην έχουν αντιμετωπιστεί.

Ως εκ τούτου, η συζήτηση ολοκληρώθηκε με την προτροπή επιτάχυνσης των διαβουλεύσεων για την εν εξελίξει διαδικασία αναθεώρησης του μηχανισμού επίλυσης διαφορών με στόχο να ολοκληρωθούν εντός του 2024.

Προσωρινή λύση – οι πρωτοβουλίες και η απάντηση της ΕΕ

Ως προσωρινή λύση κάλυψης του κενού για όσο διάστημα το Appellate Body παραμένει μη λειτουργικό, και ως ένδειξη δέσμευσης στο βασιζόμενο σε κανόνες πολυμερές εμπορικό σύστημα, το 2020 η ΕΕ και ορισμένα κράτη μέλη του ΠΟΕ (συνολικά 19) συμφώνησαν τη συμμετοχή τους στο MPIA - Multi-Party Interim Appeal Arbitration Arrangement. Η προσωρινή αυτή λύση, που υιοθετήθηκε δυνάμει του άρθρου 25 του Μνημονίου Επίλυσης Διαφορών του ΠΟΕ (DSU), αποσκοπεί

28 [WTO members hold first formal meeting on dispute settlement reform](#) (30.05.24) Στην επιστημονική αρθρογραφία σχετικά με την αναθεώρηση του μηχανισμού επίλυσης διαφορών βλ. υπέρ της διατήρησης του δευτεροβάθμιου οργάνου Cottier, Th., (2021), Recalibrating the WTO Dispute Settlement System: Towards New Standards of Appellate Review, *Journal of International Economic Law*, Volume 24, Issue 3, September 2021, <https://doi.org/10.1093/jiel/jgab024> και Hoekman, B. and Manroidis, P., To AB or Not to AB? Dispute Settlement in WTO Reform (2020). Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper No. RSCAS 2020/34, EUI Department of Law Research Paper, διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3688359>. Οι συγγραφείς επιμένουν στη διατήρηση της αρχής περί αποπολιτικοποιημένης επίλυσης των διαφορών (όπως αντανάκλαται στον κανόνα της αρνητικής συναίνεσης για την υιοθέτηση των αποφάσεων επί των διαφορών), χωρίς όμως να κρίνουν αναγκαία τη διατήρηση του διβάθμιου συστήματος. Αντ' αυτού εισηγούνται τη βελτίωση λειτουργίας των panels μέσω του διορισμού πλήρους απασχολησών μελών.

στη διασφάλιση των βασικών αρχών και πτυχών του μηχανισμού επίλυσης διαφορών του ΠΟΕ, που περιλαμβάνει τον δεσμευτικό χαρακτήρα και δύο βαθμούς δικαιοδοσίας μέσω ανεξάρτητης εξέτασης των αποφάσεων των panels σε δεύτερο βαθμό.

Ωστόσο, στα 4 χρόνια που έχουν παρέλθει από τη σύστασή του, το ΜΡΙΑ έχει εξετάσει μια εμπορική διαφορά (ΕΕ κατά Κολομβίας σχετικά με την επιβολή αντισταθμιστικών δασμών σε κατεψυγμένες πατάτες από το Βέλγιο, την Ολλανδία και τη Γερμανία), ενώ περιορισμένη υπήρξε και η διεύρυνση κρατών που έχουν προσχωρήσει στη «δικαιοδοσία» του.

Τα μέλη του ΠΟΕ έχουν προσφύγει λιγότερο από ποτέ τα τελευταία χρόνια (από το 2020 και εξής) στον μηχανισμό επίλυσης διαφορών του Οργανισμού, επιλέγοντας αντ' αυτού την προσφυγή σε ad hoc διαιτησία ή άλλες μορφές διμερούς επίλυσης της διαφοράς (ενώ δεν λείπουν, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, και οι περιπτώσεις που επέλεξαν να εφεσιβάσουν πρωτοβάθμιες αποφάσεις εν κενώ δικαίου, παρεμποδίζοντας έτσι την επίλυση της διαφοράς).

Πέραν της ως άνω πρωτοβουλίας (ΜΡΙΑ), η ΕΕ προέβη σε τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΕ) 654/2014 περί ασκήσεως των δικαιωμάτων της Ένωσης για την εφαρμογή και την επιβολή των διεθνών εμπορικών κανόνων, που διευρύνουν τις δυνατότητες της Ένωσης για τη λήψη μέτρων προστασίας των εμπορικών της συμφερόντων στο πλαίσιο του ΠΟΕ και διμερών συμφωνιών (βλ. [Ανακοίνωση Τύπου της ΕΕ](#), και κατωτέρω σελ. 21 "EU Enforcement Regulation").

Το δευτεροβάθμιο όργανο επίλυσης διαφορών και η στάση των ΗΠΑ²⁹

Αναμφίβολα, στις διαβουλεύσεις για τη μεταρρύθμιση του μηχανισμού επίλυσης διαφορών του ΠΟΕ, το πλέον ακανθώδες ζήτημα είναι το δευτεροβάθμιο όργανο, λόγω και της στάσης των ΗΠΑ, που έχει καταστήσει το Appellate Body μη

λειτουργικό από το 2019. Ενδεικτικό του πόσο προβληματικός είναι ακόμα και ο όρος "Appellate Body" για τις ΗΠΑ είναι το γεγονός ότι στο κείμενο διαβούλευσης για τη μεταρρύθμιση του συστήματος δε γίνεται αναφορά σε "Appellate Body", αλλά σε "appeal/review mechanism".

Η κριτική στάση των ΗΠΑ απέναντι στο Appellate Body αρχικά εκλαμβάνονταν από άλλους εμπορικούς εταίρους ως απότοκη της δυσαρέσκειας με αποφάσεις εις βάρος τους. Ωστόσο, επί προεδρίας Trump οι αξιωματούχοι του αμερικανικού Υπουργείου Εμπορίου έχτισαν μεθοδικά την επιχειρηματολογία περί δικαστικού ακτιβισμού, παρασύροντας τις αντιπροσωπείες και άλλων κρατών μελών του ΠΟΕ προς την αμφισβήτηση του ρόλου και των αρμοδιοτήτων του Appellate Body.

Πέραν της ηχηρής ανάδειξης των επικριτικών θέσεων τους στο Γενικό Συμβούλιο και το Όργανο Επίλυσης Διαφορών του ΠΟΕ, οι ΗΠΑ συγκέντρωσαν την επιχειρηματολογία τους στην εκτενή (174 σελίδων) έκθεση [Report on the Appellate Body of the World Trade Organization](#). Συνοπτικά, σύμφωνα με τις ΗΠΑ, το δευτεροβάθμιο δικαιοδοτικό όργανο υπονόμωσε την εμπιστοσύνη στον ΠΟΕ και στο ελεύθερο, δίκαιο, βασισμένο σε κανόνες εμπορικό σύστημα. Βαίνοντας πέραν της εντολής του, εγείρει αμφιβολίες κατά πόσον οι ισχύοντες ή οι μελλοντικοί κανόνες θα εφαρμόζονται όπως έχουν συμφωνηθεί, ενώ ο δικαστικός ακτιβισμός έχει μετατρέψει τον ΠΟΕ από φόρουμ διαπραγματεύσεων σε φόρουμ δικαστικής διαμάχης. Οι ΗΠΑ φέρονται μάλιστα να υποστηρίζουν -σε εμπιστευτικό έγγραφο- την κατάργηση του δεύτερου βαθμού δικαιοδοσίας στην επίλυση διαφορών.³⁰

Κρατικές επιχειρήσεις - επιδοτήσεις

Στις αποφάσεις του δευτεροβάθμιου οργάνου που δυσaréστησαν τις ΗΠΑ συγκαταλέγεται μια απόφαση του 2011 που αφορούσε την επιβολή δασμών αντιντάμπινγκ και αντισταθμιστικών δασμών (countervailing duties) σε κινεζικά προϊ-

²⁹ Rockwell, K. (2024) [WTO Dispute Settlement Reform Hinges on Washington](#)

³⁰ WTO: In a radical overhaul, US proposes single-tier dispute settlement system, published in SUNS#9770 dated 26 April 2023: <https://twn.my/title2/wto.info/2023/ti230414.htm>

όντα.³¹ Η στενή, λανθασμένη, κατά τις ΗΠΑ, ερμηνεία του όρου «κρατικό όργανο», κατά τρόπο που να μην καταλαμβάνει την εξουσία των κρατικών επιχειρήσεων να επηρεάζουν την εφαρμοζόμενη πολιτική, αποστερεί στα κράτη μέλη του ΠΟΕ τη δυνατότητα να αντισταθμίζουν σεβλωτικές του εμπορίου επιδοτήσεις, που χορηγούνται από κρατικές επιχειρήσεις (*state-owned enterprises - SOEs*). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην προαναφερθείσα Έκθεση των ΗΠΑ, ο ΠΟΕ ιδρύθηκε από και για οικονομίες αγοράς. Ωστόσο, η ερμηνεία του Appellate περί κρατικών οργάνων ευνοεί τις οικονομίες που δεν λειτουργούν ως οικονομίες αγοράς εις βάρος των οικονομιών αγοράς, υποστηρίζουν οι ΗΠΑ.

"Zeroing"

Αναμφίβολα, η υπόθεση που προκάλεσε τη μίση πολλών στις ΗΠΑ ήταν η απόφαση σχετικά με τη μεθοδολογία έρευνας αντιντάμπινγκ γνωστή ως "zeroing". Στο πλαίσιο της μεθοδολογίας αυτής το Υπουργείο Εμπορίου ερευνά τις εισαγωγές σε διάφορες περιοχές στις ΗΠΑ. Στις αγορές όπου η τιμή των εισαγόμενων προϊόντων είναι χαμηλότερη από την αντίστοιχη των εγχώριων λαμβάνεται υπόψη η διαφορά στις τιμές για τον υπολογισμό του περιθωρίου ντάμπινγκ. Στις αγορές όμως, όπου η τιμή εισαγωγής υπερβαίνει την εγχώρια, η αξία που καταγράφεται στο εν λόγω περιθώριο δεν είναι η διαφορά μεταξύ των τιμών, αλλά μηδενική. Η μέθοδος αυτή υπολογισμού διασφαλίζει υψηλότερα περιθώρια ντάμπινγκ.

Στο πλαίσιο διαφοράς που εισήχθη προς επίλυση στα δικαιοδοτικά όργανα του ΠΟΕ το 2006 με καταγγέλλουσα την ΕΕ³², το Appellate Body έκρινε ότι η πρακτική αυτή δεν είναι συμβατή με τους κανόνες του ΠΟΕ. Η απόφαση μάλιστα αυτή δημιούργησε προηγούμενο και για άλλες αντίστοιχες διαφορές – αποφάσεις εναντίον των ΗΠΑ τα επόμενα χρόνια.

Στο σημείο αυτό κρίνεται χρήσιμη μια αναδρομή προκειμένου να υπογραμμιστεί η σημασία διατήρησης της μεθοδολογίας zeroing για τις ΗΠΑ.

Τα συνήθη εργαλεία περιστολής εισαγωγών π.χ. χάλυβα αποτελούν η εφαρμογή δασμών αντιντάμπινγκ και οι αντισταθμιστικοί δασμοί (ως αντιστάθμισμα έναντι επιδοτούμενων εξαγωγών άλλων κρατών). Επιπροσθέτως, όμως, τη δεκαετία του 1980 η βιομηχανία επωφελούνταν και από «εθελοντικές» συμφωνίες περιορισμού εξαγωγών (*voluntary export restraint agreements - VRAs*), που είχαν διαπραγματευθεί οι ΗΠΑ με μεγάλες χώρες παραγωγής χάλυβα, όπως η Ιαπωνία, η Γερμανία και η Ολλανδία.

Κατά τις διαπραγματεύσεις του Γύρου της Ουρουγουάης, πολλοί εμπορικοί εταίροι των ΗΠΑ, μέλη της GATT (και μετέπειτα του ΠΟΕ) πίεσαν τις ΗΠΑ να εγκαταλείψουν τις VRAs που εφαρμόζαν σε εισαγωγές χάλυβα και αυτοκινήτων. Αν και τελικά ενέδωσαν οι ΗΠΑ, η απόφαση όμως αυτή κατέστησε ακόμα πιο επιβεβλημένη για τα αμερικανικά συμφέροντα τη συνέχιση χρήσης των ισχυουσών μεθοδολογιών σε έρευνες ντάμπινγκ (προεξάρχουσας της μεθοδολογίας zeroing).

Εξαίρεση εθνικής ασφάλειας

Σύμφωνα με πάγια θέση των ΗΠΑ, η επίκληση εκ μέρους κρατών μελών του ΠΟΕ των εξαιρέσεων για λόγους εθνικής ασφάλειας -δυνάμει των οποίων έχουν τη δυνατότητα να αναστείλουν την εφαρμογή υποχρεώσεων/παραχωρήσεων/κανόνων ΠΟΕ- δεν υπόκειται σε έλεγχο από τα δικαιοδοτικά όργανα του Οργανισμού. Ως εκ τούτου, επικρίνουν έντονα αποφάσεις των δικαιοδοτικών οργάνων σχετικά με την ερμηνεία και εφαρμογή των εν λόγω εξαιρέσεων.

- Χονγκ Κονγκ, Κίνα

Στο πλαίσιο της διαφοράς ενώπιον του ΠΟΕ, υπήρξε απόρριψη της επίκλησης εκ μέρους των

31 WTO, DS379: *United States — Definitive Anti-Dumping and Countervailing Duties on Certain Products from China*: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds379_e.htm (Summary of key findings: (...) The Appellate Body reversed the Panel's finding that the term "public body" in Article 1.1(a)(1) of the SCM Agreement means "any entity controlled by a government". The Appellate Body found, instead, that a public body is an entity that possesses, exercises, or is vested with, governmental authority).

32 WTO, DS294: *United States — Laws, Regulations and Methodology for Calculating Dumping Margins (Zeroing)*: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds294_e.htm

ΗΠΑ της εξαιρέσεως για να δικαιολογήσουν την τροποποίηση των προδιαγραφών επισήμανσης για εισαγωγές (ενδυμάτων) από το Χονγκ Κονγκ.³³ Η εν λόγω διαφορά αφορούσε την απαίτηση της αμερικανικής νομοθεσίας τα εισαγόμενα προϊόντα από το Χονγκ Κονγκ να φέρουν επισήμανση ότι χώρα προέλευσης είναι η Κίνα.

Σύμφωνα με νομοθεσία του 1992 (Hong Kong Policy Act), το Κογκρέσο των ΗΠΑ χορηγεί διαφοροποιημένη μεταχείριση στο Χονγκ Κονγκ έναντι της Κίνας, υπό τον όρο όμως ότι παραμένει επαρκώς αυτόνομο έναντι της Κίνας. Συνεπεία όμως διαφόρων γεγονότων στο Χονγκ Κονγκ το 2020 (όπως η υιοθέτηση από την Κίνα της νομοθεσίας περί ασφάλειας στο Χονγκ Κονγκ), ο Πρόεδρος των ΗΠΑ εξέδωσε εκτελεστικό διάταγμα, που ορίζει ότι το Χονγκ Κονγκ δεν είναι πλέον «επαρκώς αυτόνομο» και ως τούτου επιβάλλεται αναστολή της διαφοροποιημένης μεταχείρισης.

Μεταξύ των εξαιρέσεων για λόγους εθνικής ασφάλειας, εν προκειμένω οι ΗΠΑ επικαλέστηκαν ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις της εξαιρέσεως του Άρθρου XXI(b)(iii) της GATT, δυνάμει της οποίας ένα κράτος μέλος δύναται να λάβει μέτρα, που κρίνει αναγκαία, για την προστασία βασικών συμφερόντων του ασφάλειας και τα οποία λαμβάνονται «σε καιρό πολέμου ή άλλης επείγουσας κατάστασης στις διεθνείς σχέσεις».

Αντίθετα με τον ισχυρισμό των ΗΠΑ, το Panel αποφάνθηκε ότι η επίκληση της εξαιρέσεως για λόγους εθνικής ασφάλειας υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο, και μάλιστα στην επίδικη υπόθεση έκρινε ότι ενώ υπάρχουν ενδείξεις ως προς τις ανησυχίες των ΗΠΑ και άλλων κρατών μελών για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Χονγκ Κονγκ, ωστόσο η κατάσταση δεν έχει περιέλθει σε τέτοιο επίπεδο κρισιμότητας ώστε να αποτελέσει «επείγουσα κατάσταση στις διεθνείς σχέσεις» και συνεπώς να νομιμοποιεί τη λήψη μέτρων που δεν είναι συμβατά με τους κανόνες του ΠΟΕ (εν προκειμένων της GATT 1994).

Στις 26 Ιανουαρίου 2023 οι ΗΠΑ γνωστοποίησαν στο Όργανο Επίλυσης Διαφορών του ΠΟΕ την πρόθεσή τους να εφεσιβάλουν την απόφαση του Panel. Δεδομένης, ωστόσο, της μη λειτουργίας του Appellate Body, η έφεση ασκείται εν κενώ δικαίου, όπως έχει αναφερθεί ανωτέρω, και ως εκ τούτου η επίλυση της διαφοράς παραμένει -επ' αόριστον- εκκρεμής.

Αναμφίβολα και άλλα κράτη μέλη του ΠΟΕ είναι διστακτικά κατά πόσον θα πρέπει ζητήματα εθνικής ασφάλειας να αποτελούν αντικείμενο επίλυσης εμπορικών διαφορών. Ωστόσο, είναι εξίσου επιφυλακτικά για την δίχως όρια επίκληση λόγων εθνικής ασφάλειας (καταχρηστικά ως συγκεκρικαλυμμένος προστατευτισμός, αποδέσμευση από παραχωρήσεις που ένα κράτος μέλος έχει συμφωνήσει στο πλαίσιο του ΠΟΕ).

- Δασμοί ΗΠΑ στις εισαγωγές χάλυβα και αλουμινίου

Το 2018 ο Πρόεδρος Trump επέβαλε αυξημένους δασμούς στις εισαγωγές χάλυβα και αλουμινίου σε διάφορους εμπορικούς εταίρους (εξαιρέθηκαν ο Καναδάς, το Μεξικό και στη συνέχεια η Αυστραλία), δυνάμει του άρθρου 232 του νόμου περί επέκτασης του εμπορίου του 1962 (*Section 232, Trade Adjustment Act of 1962*), που δίνει τη δυνατότητα στον Πρόεδρο των ΗΠΑ να λαμβάνει μέτρα περιορισμού των εισαγωγών για λόγους εθνικής ασφαλείας (δίχως μάλιστα να απαιτείται έγκριση από το Κογκρέσο ή έλεγχος της απόφασης από την ανεξάρτητη Επιτροπή Διεθνούς Εμπορίου των ΗΠΑ).³⁴

Το 2018 η Κίνα εκκίνησε τη διαδικασία επίλυσης διαφορών στο πλαίσιο του ΠΟΕ, αιτούμενη διαβουλεύσεις με τις ΗΠΑ σχετικά με τους δασμούς που εφαρμόζουν σε εισαγωγές προϊόντων χάλυβα και αλουμινίου. Ισχυρίστηκε ότι τα εν λόγω μέτρα δεν είναι συμβατά με τους κανόνες του ΠΟΕ (ιδίως με άρθρα της GATT).³⁵

Τον Δεκέμβριο 2022 το πρωτοβάθμιο όργανο

33 WTO, DS597: United States — Origin Marking Requirement: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds597_e.htm

34 White, E., Van Den Hende L., & Schonberg, M., *Understanding the trade war* (2018), © Herbert SmithFreehills

35 WTO, DS 544 United States – Certain Measures on Steel and Aluminum Products: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds544_e.htm

κοινοποίησε την Έκθεσή του στα μέλη του ΠΟΕ (λόγω της πανδημίας, αλλά και της πολυπλοκότητας της υπόθεσης η έκδοσή της Έκθεσης καθυστέρησε).

Ως προς το κρίσιμο ζήτημα της επίκλησης εκ μέρους των ΗΠΑ των εξαιρέσεων που προβλέπονται στο άρθρο XXI(b) της GATT, το Panel καταρχάς απεφάνθη ως προς τηνερμηνευτική διαφωνία των μερών, ότι είναι επιτρεπτός ο έλεγχος της επίκλησης της διάταξης αυτής σε διαδικασίες επίλυσης διαφορών.³⁶ Στη συνέχεια εξέτασε κατά πόσον τα μέτρα που εφαρμόζουν οι ΗΠΑ, τα οποία δεν είναι συμβατά με την GATT 1994, ελήφθησαν υπό συνθήκες που περιγράφονται στη διάταξη του άρθρου XXI.

Εν προκειμένω έκρινε πως δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις της «επείγουσας κατάστασης στις διεθνείς σχέσεις», η οποία θα πρέπει να αφορά καταστάσεις ορισμένης βαρύτητας και εντάσεις έντονης ή σοβαρής φύσης ως προς τον αντίκτυπο στις διεθνείς σχέσεις. Πολιτικές ή οικονομικές διαφορές μεταξύ κρατών δεν είναι από μόνες τους επαρκείς συνθήκες να χαρακτηριστούν ως «επείγουσα κατάσταση στις διεθνείς σχέσεις» κατά την έννοια της εξαίρεσης ασφαλείας.

Τον Ιανουάριο 2023, οι ΗΠΑ γνωστοποίησαν στο Όργανο Επίλυσης Διαφορών την πρόθεσή τους να εφεσιβάλουν την Έκθεση ως προς ορισμένα νομικά ζητήματα ερμηνείας δικαίου, όπως και τις αντίστοιχες Εκθέσεις στο πλαίσιο των διαφορών για τα ίδια αμερικανικά μέτρα που κατήγγειλαν άλλοι εμπορικοί εταίροι (DS 552 Norway, 556 Switzerland, and 564 Turkey). Η προσφυγή στο δευτεροβάθμιο όργανο γίνεται σε νομικό κενό.

Στις αντίστοιχες διαφορές με καταγγέλλοντες τον Καναδά (DS 550) και το Μεξικό (DS551), επετεύχθη «αμοιβαία συμφωνημένη λύση».

Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το περιεχόμενο της Δήλωσης των ΗΠΑ σχετικά με την επίδικη διαφορά και μάλιστα επί κυβέρνησης Biden.³⁷

Οι ΗΠΑ συνεχίζουν να αποτελούν μια από τις πιο ελεύθερες, διαφανείς και ανταγωνιστικές οικονομίες. (...) Επιπλέον, οι ΗΠΑ συνεχίζουν να είναι ένα από τα πλέον διαφανή Μέλη του ΠΟΕ. Όταν λαμβάνει μέτρα, οι λόγοι που τα επιβάλλουν καθίστανται γνωστοί όχι μόνο στους πολίτες των ΗΠΑ αλλά και στους εμπορικούς εταίρους στον ΠΟΕ. (...) Ωστόσο, ήμασταν και θα εξακολουθούμε να είμαστε ξεκάθαροι ότι οι ΗΠΑ δε θα παραχωρήσουν τη λήψη αποφάσεων σχετικά με θέματα ασφάλειας στα δικαιοδοτικά όργανα του ΠΟΕ. Η κυβέρνηση Biden παραμένει προσηλωμένη στη διασφάλιση της εθνικής ασφάλειας των ΗΠΑ, και μέσω της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατίας ανά την υφήλιο. Για περισσότερα από 70 χρόνια, οι ΗΠΑ υποστηρίζουν σαφώς και κατηγορηματικά ότι ο ΠΟΕ δεν έχει καμία εξουσία να αμφισβητεί τη δυνατότητα κράτους μέλους του Οργανισμού να ανταποκρίνεται σε ένα ευρύ πλέγμα απειλών για την ασφάλειά του.

Στην υπόθεση με καταγγέλλουσα την ΕΕ (DS548), οι διάδικοι συμφώνησαν τον Ιανουάριο 2022 να προσφύγουν σε διαιτησία. Σημειώνεται ότι το 2018, επί προεδρίας Trump, οι ΗΠΑ επέβαλαν δασμούς ύψους 6,4 δισ. ευρώ για τις ευρωπαϊκές εξαγωγές χάλυβα και αλουμινίου. Ως απάντηση, η ΕΕ θέσπισε εξισορροπητικούς δασμούς ύψους 2,8 δισ. ευρώ για τις εξαγωγές των ΗΠΑ προς την ΕΕ. Το 2022 η ΕΕ ανέστειλε πλήρως τα μέτρα αυτά έως τις 31 Δεκεμβρίου 2023, ώστε να δοθεί χρόνος για συνεργασία για μια πιο μακροπρόθεσμη λύση. Οι ΗΠΑ αντικατέστησαν τους δασμούς του άρθρου 232 με ένα σύστημα δασμολογικών ποσοτώσεων που βασίζεται σε ιστορικούς όγκους εμπορικών συναλλαγών.

Τον Δεκέμβριο 2023 η Ευρωπαϊκή Ένωση ανακοίνωσε την απόφασή της να παρατείνει έως τις 31 Μαρτίου 2025 την αναστολή των εξισορροπητικών δασμών για τα προϊόντα καταγωγής ΗΠΑ (που είχε εφαρμόσει στις εισαγωγές διαφόρων

36 "The U.S. maintained that the GATT security exceptions were self-judging, and its invocation of security was non-justiciable in WTO dispute settlement proceedings" in Paulsen, M., (2023) [The Curious Case of US Self-Judging, Part 2](#)

37 Statements by the United States at the Meeting of the WTO Dispute Settlement Body | Geneva, January 27, 2023: <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2023/january/statements-united-states-meeting-wto-dispute-settlement-body>

προϊόντων - από bourbon μέχρι μηχανές Harley Davidson), ως αποτέλεσμα συμφωνίας που επετεύχθη με τις ΗΠΑ. Αντίστοιχα, στο πλαίσιο της 15μηνης παράτασης, οι ΗΠΑ θα παρατείνουν την αναστολής εφαρμογής δασμών 25% στις εισαγωγές χάλυβα και 15% στις εισαγωγές αλουμινίου προέλευσης ΕΕ.

Το Υπουργείο Άμυνας των ΗΠΑ σε σημείωμα προς το Υπουργείο Εμπορίου που εισηγήθηκε τα μέτρα φέρεται να μη συμμαρτίζεται την αναγκαιότητα επιβολής των δασμών για λόγους εθνικής ασφάλειας.³⁸

Αξίζει να σημειωθεί ότι και το 2002, επί προεδρίας George W. Bush είχαν επιβληθεί προστατευτικά μέτρα για προϊόντα χάλυβα. Τότε η ΕΕ από κοινού με άλλα κράτη μέλη του ΠΟΕ προσέφυγαν στον μηχανισμό επίλυσης διαφορών του ΠΟΕ και οδήγησαν τις ΗΠΑ - υπό την απειλή εμπορικών αντιμέτρων- να αποσύρουν τα μέτρα, τα οποία κρίθηκαν μη συμβατά με τους κανόνες του ΠΟΕ.

- Ρωσία - Ουκρανία

Με αφορμή την εξέταση επίκλησης λόγων εθνικής ασφάλειας για την αιτιολόγηση λήψης μέτρων, τα οποία παρεκκλίνουν από τους κανόνες του ΠΟΕ, κρίνεται χρήσιμο να γίνει αναφορά στην απόφαση ορόσημο, κατά την οποία για πρώτη φορά (2019) απεφάνθη το πρωτοβάθμιο δικαιοδοτικό όργανο του ΠΟΕ ότι η επίκληση εξαίρεσης εθνικής ασφάλειας υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο.

Αφορούσε την καταγγελία της Ουκρανίας κατά της Ρωσίας σχετικά με περιορισμούς στη διέλευση προϊόντων καταγωγής Ουκρανίας μέσω της Ρωσίας προς τρίτες χώρες, τους οποίους επέβαλε η Ρωσία το 2014 και το 2016.³⁹

Η Ρωσία ισχυρίστηκε ότι τα επίδικα μέτρα είναι απαραίτητα για την προστασία βασικών συμφερόντων ασφάλειας, υπό την έννοια της διάταξης του άρθρου XXI(b)(iii) GATT, καθώς και ότι εναπό-

κειται αποκλειστικά στο κράτος μέλος που επικαλείται την εξαίρεση να κρίνει την ύπαρξη εκτάκτου ανάγκης και τα αναγκαία μέτρα.

Η Ουκρανία και 9 παρεμβαίνοντα μέλη του ΠΟΕ, περιλαμβανομένης της ΕΕ, υποστήριξαν ότι η επίκληση λόγων εθνικής ασφάλειας υπόκειται σε έλεγχο, ενώ το μόνο Μέλος, πέραν της Ρωσίας, που υποστήριξε την αντίθετη άποψη ήταν οι ΗΠΑ.

Το Panel απεφάνθη ότι η διακριτική ευχέρεια περιορίζεται στην εκτίμηση για τη λήψη μέτρων που κρίνονται αναγκαία, αλλά υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο η εξέταση κατάποσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις για την αιτιολόγηση της εξαίρεσης (π.χ. κατάσταση πολέμου ή άλλη επείγουσα κατάσταση στις διεθνείς σχέσεις).

Εν προκειμένω στην υπό κρίση υπόθεση το Panel έκρινε ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου XXI(b)(iii) GATT και ότι εναπόκειται στη Ρωσία να καθορίσει την αναγκαιότητα λήψης μέτρων. Η Ουκρανία δεν άσκησε έφεση, συνεπώς με την απόφαση του Panel, που υιοθετήθηκε από το Όργανο Επίλυσης Διαφορών, θεωρείται ότι επήλθε οριστική επίλυση της διαφοράς.

Με τη σειρά της, η Ουκρανία το 2022 επισήμως επικαλέστηκε τις εξαιρέσεις ασφαλείας του ΠΟΕ (Άρθρο XXI GATT 1994, Άρθρο XIVbis GATS, Άρθρο 73) προκειμένου να αναστείλει την εφαρμογή των κανόνων του ΠΟΕ έναντι της Ρωσίας. Επιπροσθέτως, κάλεσε και όλα τα άλλα μέλη του Οργανισμού να αναστείλουν ακόμα και τη συμμετοχή της Ρωσίας στον Οργανισμό λόγω παραβίασης του σκοπού και των αρχών του.

Κίνα - «κρατικός καπιταλισμός» / non-market economy

Το καθεστώς non-market economy της Κίνας στον ΠΟΕ

Η εφαρμογή της προσέγγισης «υποκατάστατης χώρας» (surrogate country) -βάσει της οποίας

38 Brinkley, J., (2018) *Trump's National Security Tariffs Have Nothing To Do With National Security*. "[...]the US military requirements for steel and aluminium each only represent about three percent of US production. Therefore, DoD does not believe that the finds in the reports [the Department of Commerce reports advocating for the tariffs] impact the ability of DoD programs to acquire the steel or aluminium necessary to meet national defense requirements".

39 WTO, DS512: Russia — Measures Concerning Traffic in Transit: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds512_e.htm

σε έρευνες αντιντάμπινγκ, οι πρακτικές ντάμπινγκ μπορούν να καθορισθούν μέσω σύγκρισης τιμών και κόστους σε τρίτη χώρα- δίνει τη δυνατότητα σε κράτη μέλη του ΠΟΕ να εφαρμόζουν υψηλότερους δασμούς αντιντάμπινγκ έναντι της Κίνας.

Δυνάμει του Πρωτοκόλλου προσχώρησης της Κίνας στον ΠΟΕ (2001), εξέπνευσε η περίοδος δυνητικής εφαρμογής έναντι της Κίνας της προσέγγισης αυτής. Ωστόσο, όπως καταγγέλλει η κινεζική πλευρά, μέλη του ΠΟΕ -μεταξύ των οποίων οι ΗΠΑ και η ΕΕ- συνεχίζουν να εφαρμόζουν προστατευτικά μέτρα έναντι της Κίνας μεταχειριζόμενοι την Κίνα ως καθεστώς "non-market economy" (NME).

Η Κίνα προσέφυγε στον μηχανισμό επίλυσης διαφορών του ΠΟΕ το 2016 εναντίον τόσο της ΕΕ⁴⁰ όσο και των ΗΠΑ⁴¹ σχετικά με το κατηγοριοποίησή της ως καθεστώς NME στις έρευνες αντιντάμπινγκ.⁴²

Στην υπόθεση έναντι της ΕΕ κι ενώ αναμενόταν η έκδοση της Έκθεσης του Panel, η Κίνα ζήτησε το 2019 την αναστολή της διαδικασίας (σύμφωνα με ανεπίσημες πληροφορίες εικάζεται ότι οι πραγματικοί λόγοι αυτής της κίνησης οφείλονται στο γεγονός ότι η απόφαση δε θα ήταν ευνοϊκή για την Κίνα). Ως εκ τούτου, αφού παρήλθε διάστημα 12 μηνών από την αναστολή, η αρμοδιότητα του Panel έπαυσε να ισχύει τον Ιούνιο του 2020. Στην υπόθεση έναντι των ΗΠΑ η Κίνα διεξήγαγε διαβουλεύσεις με τις ΗΠΑ, ωστόσο δεν έδωσε συνέχεια στην υπόθεση και ως εκ τούτου δεν συστάθηκε Panel.

Σινο-αμερικανικές εμπορικές διενέξεις

- Εισαγωγικοί δασμοί σε προϊόντα προέλευσης Κίνας

Αναφέρθηκε ήδη ανωτέρω η εκκρεμής εμπορική διαφορά ενώπιον του ΠΟΕ σχετικά με τους

δασμούς που επέβαλαν οι ΗΠΑ το 2018 στις εισαγωγές χάλυβα προέλευσης Κίνας.

Σημειώνεται ότι το 2024 επί προεδρίας Biden αποφασίστηκε η εφαρμογή -δυνάμει του άρθρου 301 του Εμπορικού Νόμου του 1974- αυξημένων δασμών σε εισαγωγές αξίας \$18 δισ. από τις ΗΠΑ προκειμένου «να προστατευθούν οι Αμερικανοί εργάτες και οι επιχειρήσεις». Καλύπτουν μεγάλο εύρος στρατηγικών τομέων, μεταξύ των οποίων ο χάλυβας και το αλουμίνιο, τα ηλεκτρικά αυτοκίνητα, οι μπαταρίες, τα κρίσιμα ορυκτά κ.α., προκειμένου να «ενθαρρυνθεί η Κίνα να εξαλείψει τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές της σχετικά με τη μεταφορά τεχνολογίας, τη διανοητική ιδιοκτησία και την καινοτομία».⁴³

- Inflation Reduction Act (IRA)

Κατά τη συνεδρίαση του Οργάνου Επίλυσης Διαφορών στις 26.07.2024, η Κίνα υπέβαλε αίτημα σύστασης Panel για να αποφανθεί σχετικά με ορισμένα μέτρα επιδοτήσεων, που εφαρμόζουν οι ΗΠΑ δυνάμει του Νόμου για τη μείωση του πληθωρισμού (IRA), τα οποία, επισημαίνει η Κίνα, εξαρτώνται από τη χρήση εγχώριων -έναντι εισαγόμενων- προϊόντων, και συνεπώς εισάγουν διάκριση για τα προϊόντα κινεζικής προέλευσης. Η κινεζική πλευρά σημείωσε ότι οι διαβουλεύσεις που διεξήχθησαν με την αμερικανική πλευρά στις 7 Μαΐου 2024 υπήρξαν ατελέσφορες ως προς την επίλυση της διαφοράς, οδηγώντας ως εκ τούτου την Κίνα στο αίτημα συγκρότησης Panel.⁴⁴

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα επιχειρήματα και τα σχόλια που διατυπώθηκαν από τις δύο πλευρές κατά την εξέταση του αιτήματος.

Σύμφωνα με τη Κίνα, η νομοθεσία IRA αποτελεί πιθανότατα την ευρύτερη δέσμη μέτρων επιδότησης που έχει ποτέ θεσπιστεί, με ύψος

40 WTO, DS516: European Union — Measures Related to Price Comparison Methodologies: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds516_e.htm

41 WTO, DS515: United States — Measures Related to Price Comparison Methodologies: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds515_e.htm

42 Griswold, D., Parks, D., (2019), *Is China a Non-Market Economy?* Hošman, M.T. (2021), China's NME status at the WTO: analysis of the debate, *Journal of International Trade Law and Policy*, Vol. 20 No. 1, pp. 1-20. <https://doi.org/10.1108/JITLP-09-2020-0054>

43 THE WHITE HOUSE, *FACT SHEET: President Biden Takes Action to Protect American Workers and Businesses from China's Unfair Trade Practices*, May 14, 2024

44 WTO, DS623: United States — Certain Tax Credits Under the Inflation Reduction Act: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds623_e.htm

επιδοτήσεων που δημιουργεί ανησυχίες ως προς τις στρεβλωτικές του εμπορίου συνέπειες. Η «καταγγελία» της Κίνας περιορίζεται, όπως υποστηρίζει, σε αυτές τις διατάξεις του νόμου που καταφανώς προσκρούουν στους κανόνες του ΠΟΕ.

Σύμφωνα με την τοποθέτησή της, η Κίνα αναγνωρίζει μεν το συμφέρον των κρατών μελών για μετάβαση σε καθαρή ενέργεια, περιλαμβανομένης της δυνατότητας παραγωγής προϊόντων και τεχνολογίας καθαρής ενέργειας, αυτό όμως δε θα πρέπει να οδηγήσει σε εγκατάλειψη της θεμελιώδους αρχής μη διάκρισης, που αποτελεί το θεμέλιο του παγκόσμιου εμπορικού συστήματος. «Ο αυξημένος προστατευτισμός δεν αποτελεί λύση για την κλιματική κρίση».

Από την πλευρά τους, οι ΗΠΑ εναντιώθηκαν στο αίτημα της Κίνας για τη σύσταση Panel, το οποίο επιδιώκει να υπονομεύσει την αμερικανική προσπάθεια για την αντιμετώπιση της παγκόσμιας κλιματικής κρίσης και να αναπτύξει μια πιο ανθεκτική αλυσίδα εφοδιασμού καθαρής ενέργειας. Η «καταγγελία» αυτή είναι μια λυπηρή προσπάθεια της Κίνας να αποτρέψει την επίτευξη προόδου στα κρίσιμα αυτά ζητήματα, να εδραιώσει την εξάρτηση της πλεονάζουσας παραγωγικής ικανότητας στην ύπαρξη καθεστώτος μη λειτουργίας οικονομίας της αγοράς, και να υπονομεύσει τα ευρύτερα συμφέροντα όλων των κρατών μελών του ΠΟΕ.

Σύμφωνα με τις ΗΠΑ, ο IRA αποτελεί ρηξικέλευθο εργαλείο στην προσπάθεια αντιμετώπισης της παγκόσμιας κλιματικής κρίσης και συνιστά την πλέον σημαντική πρωτοβουλία την οποία έχουν αναλάβει ως σήμερα οι ΗΠΑ για το εν λόγω ζήτημα. Ουισχύοντες κανόνες του ΠΟΕ δεν μπορεί να γίνουν αντιληπτοί ως εμπόδιο στα μέλη του Οργανισμού να αναλαμβάνουν δράση για να αντιμετωπίσουν τα πλέον επείγοντα παγκόσμια ζητήματα της εποχής μας. Είναι υποκριτικό εκ μέρους της Κίνας να βάλει κατά των αμερικανικών μέτρων τη στιγμή που η ίδια δεν αναθεωρεί τη

χρήση μη βασιζόμενων σε καθεστώς οικονομίας αγοράς πολιτικών και πρακτικών, που είναι επιβλαβείς για όλα τα μέλη του ΠΟΕ. Η προσέγγιση της Κίνας έχει δημιουργήσει μια απαράδεκτη κατάσταση για τα κράτη που επιδιώκουν την επίτευξη των κλιματικών, ανθεκτικότητας και άλλων θεμιτών στόχων πολιτικής. Για τους λόγους αυτούς, οι ΗΠΑ δεν συμφωνούν με τη σύσταση Panel για την εξέταση της εν λόγω εμπορικής διαφοράς, όπως έχει αιτηθεί η Κίνα.

Σημειώνεται ότι μόνο κατά την πρώτη συνεδρίαση, που εισάγεται αίτημα σύστασης Panel, το καθ' ου η καταγγελία μέρος δύναται να παρεμποδίσει τη σχετική απόφαση. Κατά τη δεύτερη συνεδρίαση, θα προχωρήσει η απόφαση περί σύστασης Panel, εκτός και εάν ομόφωνα συμφωνήσει το Όργανο Επίλυσης Διαφορών περί μη σύστασης («αποφατική» ή αντίστροφη ομοφωνία, άρθρο 6.1 DSU). Συνεπώς, η απόφαση του ΟΕΔ για σύσταση Panel είναι σχεδόν αυτόματη, καθώς η μόνη περίπτωση για να εμποδιστεί είναι να συναινέσουν όλα τα μέλη του ΠΟΕ, περιλαμβανομένου του καταγγέλλοντος και αιτούντος τη σύσταση Panel.

ΕΕ-Κίνα

Τον Μάρτιο του 2023, η πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής τοποθετήθηκε ως προς τη στρατηγική για το πώς θα πρέπει να πορευθεί η ΕΕ στο πολύπλοκο γεωπολιτικό περιβάλλον, ιδίως σε ό,τι αφορά τις σχέσεις της με την Κίνα: περιορισμός κινδύνων, όχι αποσύνδεση (*de-risk, not de-couple*). Τη γραμμή αυτή προτιμά να ακολουθήσει και στη νέα της θητεία η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όπως εξειδικεύεται στην ανάθεση αποστολής προς τον (υποψήφιο) Επίτροπο Εμπορίου και Οικονομικής Ασφάλειας.⁴⁵

Βεβαίως, ο περιορισμός των κινδύνων προϋποθέτει κατανόηση της έκθεσης (εμπόριο, επενδύσεις, τεχνολογία) της ΕΕ στην Κίνα και αντίστροφως, όπως επισημαίνεται στη σχετική οικονομική ανάλυση και αναδεικνύεται γιατί πρόκει-

45 [Mission Letter Commissioner-designate for Trade and Economic Security, 17 September 2024](#): (...) trade relations with China, in line with our policy on de-risking not decoupling. (...) You will address the spillover of non-market policies and practices, market distortions and harmful overcapacities. You will use our autonomous instruments as necessary.

ται για εξαιρετικά πολύπλοκη προσέγγιση.⁴⁶

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή [ανακοίνωσε](#) (04/07) την επιβολή προσωρινών αντισταθμιστικών δασμών ως 37.6% στις εισαγωγές ηλεκτρικών αυτοκινήτων από την Κίνα απέναντι στις «αθέμιτες επιδοτήσεις που ευνοούν την κινεζική αλυσίδα αξίας και αποτελούν απειλή οικονομικής ζημίας για τους κατασκευαστές BEV στην ΕΕ» ([παρά την προσπάθεια αποτροπής εκ μέρους της Γερμανίας](#)).

Από την πλευρά της η Κίνα ανακοίνωσε ότι θα διεξαγάγει έρευνα στις εισαγωγές χοιρινού από την ΕΕ, ενώ σε εξέλιξη βρίσκεται ήδη από τον Ιανουάριο 2024 έρευνα αντιντάμπινγκ στις εισαγωγές οινοπνευματωδών προέλευσης ΕΕ (κυρίως cognac, brandy).⁴⁷ Επιπλέον, στις 21/08/24 το Κινεζικό Υπουργείο Εμπορίου [ανακοίνωσε](#) ότι θα διεξαγάγει έρευνα ως προς τις εισαγωγές γαλακτοκομικών προϊόντων (τυριά, γάλα, κρέμα) προέλευσης ΕΕ. Η έρευνα, που θα διαρκέσει περίπου ένα έτος, αποφασίστηκε βάσει αιτήματος των κινεζικών γαλακτοβιομηχανιών, που ισχυρίζονται ότι οι επιδοτήσεις που χορηγούνται μέσω της ΚΑΠ και τα επιμέρους κράτη μέλη ΕΕ είναι δυνητικά επιζήμιες για τους κινέζους παραγωγούς. Το 2023 οι εξαγωγές γαλακτοκομικών προϊόντων στην Κίνα ανήλθαν σε αξία στα 1.76 δις ευρώ.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι αυτή η ανακοίνωση για την εκκίνηση έρευνας έγινε μόλις μια μέρα μετά την αντίστοιχη ανακοίνωση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή⁴⁸ σχετικά με την ολοκλήρωση της έρευνας ως προς τις εισαγωγές ηλεκτρικών οχημάτων από την Κίνα και την πρόταση περί επιβολής -ηπιότερων από τα αρχικώς αναμενόμενα μέτρων (δασμοί ως 36,3%) και χωρίς αναδρομική εφαρμογή από τον περασμένο Μάρτιο, [κίνηση](#)

[που θα μπορούσε να εκληφθεί ως μήνυμα](#) ότι η ΕΕ είναι διατεθειμένη να επιλύσει τη διαφορά μέσω διαπραγματεύσεων, και να επιδιώξει άμβλυση της έντασης στις εμπορικές σχέσεις ΕΕ – Κίνας.

Σε μια προσπάθεια εξεύρεσης διαπραγματευτικής λύσης ([καθορισμός ελάχιστης τιμής αντί επιβολής δασμών στα κινεζικά ηλεκτρικά οχήματα](#)), αναβλήθηκε η ψηφοφορία των κρατών μελών ΕΕ σχετικά με την επιβολή δασμών και πραγματοποιήθηκε συνάντηση μεταξύ του Επιτρόπου Εμπορίου ΕΕ και του κινέζου Υπουργού Εμπορίου (19/09/24).

Το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας των κρατών μελών ΕΕ (10 υπέρ, 5 κατά και 12 αποχές)⁴⁹, η οποία διεξήχθη τελικά στις 04/10, επιτρέπει στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή να προχωρήσει με την πρότασή της περί επιβολής δασμών. Ωστόσο, σύμφωνα με την Ανακοίνωση της Επιτροπής ως και τις 30/10 -καταληκτική ημερομηνία για την ολοκλήρωση της διαδικασίας- θα επιδιωχθεί η αναζήτηση με την κινεζική πλευρά εναλλακτικής λύσης υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις.⁵⁰

Στο πλαίσιο της κλιμακούμενης έντασης αξιολογώμενη είναι μια πρωτοφανής κίνηση στην οποία προέβη η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (23/09), η οποία υπέβαλε στον ΠΟΕ αίτημα διαβούλευσης, αμφισβητώντας την έναρξη έρευνας εκ μέρους της Κίνας σχετικά με τις επιδοτήσεις και τις εισαγωγές ορισμένων γαλακτοκομικών προϊόντων προέλευσης ΕΕ. Πρόκειται για την πρώτη φορά που η ΕΕ κινητοποιεί τον μηχανισμό επίλυσης διαφορών ήδη κατά το αρχικό στάδιο έρευνας από εμπορικό εταίρο σε βάρος εισαγωγών προϊόντων ΕΕ.⁵¹

Τέλος, στις 08/10/24 –μετά δηλαδή την ψηφοφορία για τα ηλεκτρικά οχήματα- η Κίνα απαντά

46 European Commission, Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, Vandermeeren, F., Understanding EU-China exposure, Publications Office of the European Union, 2024, <https://data.europa.eu/doi/10.2873/425398>

47 [French cognac makers: Don't sacrifice us in EU-China trade war // Cognac execs and EU delegation attend China anti-dumping hearing](#)

48 [Commission discloses to interested parties draft definitive findings of anti-subsidy investigation into imports of battery electric vehicles from China](#)

49 [EU countries overcome German resistance to back duties on Chinese EVs](#)

50 [Commission proposal to impose tariffs on imports of battery electric vehicles from China obtains necessary support from EU Member States](#), Oct 4, 2024: (...) the EU and China continue to work hard to explore an alternative solution that would have to be fully WTO-compatible, adequate in addressing the injurious subsidization established by the Commission's investigation, monitorable and enforceable. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_24_5041

51 [Commission launches WTO consultations challenging China's anti-subsidy investigation into EU dairy](#)

στην ΕΕ με την επιβολή προσωρινών δασμών αντιντάμπινγκ σε οινοπνευματώδη (cognac, brandy). Τα μέτρα αυτά πλήττουν κυρίως τη Γαλλία (η οποία υποστηρίζει την επιβολή δασμών στα κινεζικά οχήματα), δεδομένου ότι πέρυσι οι εισαγωγές στην Κίνα προήλθαν σε ποσοστό 99% από τη Γαλλία.⁵²

Εμπορική πολιτική της ΕΕ

Επιβολή και προστασία⁵³

- EU Enforcement Regulation

Καθώς ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας έχει παύσει να λειτουργεί, η άσκηση έφεσης από τον ηττηθέντα διάδικο εναντίον Εκθέσεων του πρωτοβάθμιου οργάνου (panel Report) που αποφαίνεται υπέρ του καταγγέλλοντος κράτους μέλους του ΠΟΕ, γίνεται νομικό κενό.

Δεδομένου ότι η καταγγέλλουσα πλευρά εξαρτάται από την ολοκλήρωση της διαδικασίας επίλυσης της διαφοράς για να καταστεί δεσμευτική η απόφαση και να νομιμοποιείται στην επιβολή συμμόρφωσης (π.χ. αντισταθμιστικά μέτρα) έναντι του κράτους που παραβιάζει κανόνες τους ΠΟΕ, αυτό συνεπάγεται ότι θα στερηθεί το δικαίωμα εφαρμογής των κανόνων. Σε αντίστοιχο αδιέξοδο μπορεί να περιέλθουν διαδικασίες επίλυσης διαφορών στο πλαίσιο διμερών / διαπεριφερειακών εμπορικών συμφωνιών της ΕΕ, οδηγώντας σε παρόμοιες καταστάσεις υπονόμησης της δυνατότητας της ΕΕ να διασφαλίσει την εφαρμογή των συμφωνηθέντων.

Υπό το φως των ανωτέρω, τον Δεκέμβριο του 2019 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανέλαβε νομοθετική πρωτοβουλία -δυνάμει του άρθρου 207 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης- για την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΕ) 654/2014 περί ασκήσεως των δικαιωμάτων της Ένωσης για την εφαρμογή και την επιβολή των διεθνών εμπορικών κανόνων. Η πρόταση επεκτείνει

το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού σε δύο περιπτώσεις, κατά τις οποίες ένας εμπορικός εταίρος της ΕΕ υιοθετεί παράνομα μέτρα και ταυτοχρόνως:

- α) παρακωλύει τις διαδικασίες επίλυσης διαφορών στον ΠΟΕ και εμποδίζει την ολοκλήρωση εκδίκασης της διαφοράς με δεσμευτική απόφαση ως προϋπόθεση για την ανάληψη μέτρων επιβολής των κανόνων, ή
- β) παρακωλύει τις διαδικασίες επίλυσης διαφορών, που προβλέπονται σε διμερή ή διαπεριφερειακή εμπορική συμφωνία και εμποδίζει τη διεξαγωγή της διαδικασίας επίλυσης της διαφοράς.

Ο μέχρι τότε ισχύων κανονισμός —ο οποίος, στο πλαίσιο του ενωσιακού δικαίου, αποτελεί τη βάση για τη θέσπιση εμπορικών αντίμετρων— έθετε ως προϋπόθεση της λήψης μέτρων από την Ένωση την ολοκλήρωση των διαδικασιών επίλυσης της εκάστοτε διαφοράς στο πλαίσιο του ΠΟΕ, συμπεριλαμβανομένου του σταδίου της έφεσης.

Ο Κανονισμός, σύμφωνα με την τροποποίηση, παρέχει τη δυνατότητα στην ΕΕ να εισαγάγει εμπορικά αντίμετρα (εισαγωγικούς δασμούς, ποσοτικούς περιορισμούς στις εισαγωγές, καθώς και μέτρα στο πεδίο των δημοσίων συμβάσεων/προμηθειών).

Κατά την εξέταση της νομοθετικής πρότασης, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο συναποφάσισαν την επέκταση του πεδίου εφαρμογής του Κανονισμού, ώστε να καλύπτει επίσης το πεδίο της παροχής υπηρεσιών καθώς και τις εμπορικές πτυχές των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας.

Ο Κανονισμός, όπως τροποποιήθηκε, τέθηκε σε ισχύ στις 13 Φεβρουαρίου 2021.

Ενδεικτικά, δυνάμει του τροποποιημένου Κανονισμού, μετά την άσκηση έφεσης από την Ινδονησία έναντι της Έκθεσης του πρωτοβάθμιου οργάνου του ΠΟΕ στην υπόθεση Indonesia – Raw Materials (DS592 απαγόρευση εξαγωγών και

⁵² [China penalizes European brandy in tit-for-tat response](#)

⁵³ European Commission, Trade: [Enforcement and Protection](#) // [Trade defence](#) // European Commission (2023), [REPORT FROM THE COMMISSION on the Implementation and Enforcement of EU Trade Policy](#)

απαίτηση για εγχώρια μεταποίηση μεταλλεύματος νικελίου), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Ιούλιο 2023 εκκίνησε διαβούλευση με άμεσα θιγόμενα μέρη σχετικά με το ενδεχόμενο να ενεργοποιηθεί εμπορικά αντίμετρα.

- *The Anti-Coercion Instrument*

Επιπλέον, από τις 27 Δεκεμβρίου 2023, τέθηκε σε ισχύ ένα νέο εργαλείο εμπορικής πολιτικής για την προστασία έναντι οικονομικού εξαναγκασμού (*The Anti-Coercion Instrument* // [Κανονισμός\(ΕΕ\) 2023/2675](#)). «Η εν λόγω νομική πράξη συνιστά απάντηση στο γεγονός ότι η ΕΕ και τα κράτη μέλη της γίνονται στόχος εσκεμμένης οικονομικής πίεσης τα τελευταία χρόνια. Ενισχύει την εργαλειοθήκη της ΕΕ και θα επιτρέψει στην ΕΕ να αμύνεται καλύτερα στην παγκόσμια σκηνή», αναφέρεται στο [Δελτίο Τύπου](#) της Ένωσης.

- *International Procurement Instrument (IPI)*

Ο [Κανονισμός για το μέσο για τις διεθνείς δημόσιες συμβάσεις -IPI](#) (Κανονισμός (ΕΕ) 2022/1031), τέθηκε σε ισχύ στις 29 Αυγούστου 2022 και αποσκοπεί στην προώθηση της αμοιβαίας πρόσβασης σε διεθνείς αγορές δημόσιων συμβάσεων. Θεσπίζει διαδικασίες βάσει των οποίων δίνεται η δυνατότητα στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή α) να διερευνά μέτρα ή πρακτικές που εκτιμάται ότι επηρεάζουν αρνητικά την πρόσβαση των επιχειρήσεων, των αγαθών και των υπηρεσιών της ΕΕ σε αγορές δημόσιων συμβάσεων τρίτων χωρών, και να διαβουλευτεί με τις αντίστοιχες τρίτες χώρες, και β) να επιβάλει, ως έσχατη λύση, μέτρα IPI για τον περιορισμό της πρόσβασης επιχειρήσεων, αγαθών και υπηρεσιών από τις αντίστοιχες τρίτες χώρες σε διαδικασίες σύναψης δημόσιων συμβάσεων στην ΕΕ.

Στις 24 Απριλίου 2024 η [Ευρωπαϊκή Επιτροπή κίνησε την πρώτη έρευνα](#) δυνάμει του μέσου IPI ως προς τα μέτρα και τις πρακτικές που εφαρμόζονται στην κινεζική αγορά προμηθειών ιατροτεχνολογικών προϊόντων, και τα οποία εισάγουν αθέμιτες διακρίσεις εις βάρος των ευρωπαϊκών

εταιρειών και προϊόντων.

- *Foreign Subsidies Regulation (FSR)*

Ο [Κανονισμός \(ΕΕ\) 2022/2560 για τις ξένες επιδοτήσεις που στρεβλώνουν την εσωτερική αγορά](#) τέθηκε σε ισχύ στις 12 Ιουλίου 2023 με σκοπό την αντιμετώπιση των στρεβλώσεων που προκαλούνται από ξένες χρηματοδοτικές ενισχύσεις, οι οποίες χορηγούνται σε επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην ΕΕ ή υποβάλλουν προσφορές για δημόσιες συμβάσεις. Η νέα νομοθεσία αποσκοπεί δηλαδή στην αντιμετώπιση των κανονιστικών ανισοτήτων μεταξύ των ενισχύσεων που χορηγούνται από τα κράτη μέλη της ΕΕ (οι οποίες και υπόκεινται σε ενδελεχή έλεγχο) και των επιδοτήσεων που χορηγούνται από αρχές τρίτων χωρών.

- *Ενίσχυση οικονομικής ασφάλειας*

Τον Ιανουάριο 2024 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή [ανακοίνωσε](#) (5) νέες πρωτοβουλίες «με σκοπό την ενίσχυση της οικονομικής ασφάλειας της ΕΕ σε μια περίοδο αυξανόμενων γεωπολιτικών εντάσεων και σημαντικών τεχνολογικών μεταβολών. Η δέσμη μέτρων αποσκοπεί να ενισχύσει την οικονομική ασφάλεια της ΕΕ, διατηρώντας παράλληλα τον ανοικτό χαρακτήρα του εμπορίου, των επενδύσεων και της έρευνας για την οικονομία της ΕΕ».

Προώθηση μη εμπορικών θεμάτων μέσω της εμπορικής πολιτικής ή εξωεδαφικής εφαρμογής άλλων πολιτικών ΕΕ

Στο πλαίσιο εμπορικών της συμφωνιών με εταίρους της, η ΕΕ επιδιώκει ενεργά την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης, μέσω και της αποτελεσματικής εφαρμογής των διεθνών συμβάσεων εργασίας και των περιβαλλοντικών συμφωνιών.⁵⁴

54 European Commission, Trade, [Sustainable development in EU trade agreements](#)

- Εμπόριο και Βιώσιμη Ανάπτυξη (TSD)

Τον Ιούνιο 2022 η Επιτροπή ολοκλήρωσε την επανεξέταση «Εμπόριο και Βιώσιμη Ανάπτυξη» (Trade and Sustainable Development (TSD) review), που επέφερε ενισχυμένη εφαρμογή και επιβολή προνοιών TSD σε 11 εμπορικές συμφωνίες της ΕΕ -με 18 εμπορικούς εταίρους- οι οποίες έχουν ενσωματωμένο κεφάλαιο TSD.

Ενδεικτικά, περαιτέρω πρόοδος σημειώθηκε από τη Νότιο Κορέα για την εφαρμογή της απόφασης των εμπειρογνωμόνων που εξεδόθη σύμφωνα με το TSD κεφάλαιο της Συμφωνίας Ελευθέρων Συναλλαγών ΕΕ- Νοτίου Κορέας. Τρεις θεμελιώδεις Συμβάσεις της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (Συμβάσεις 87, 98, 29 / ILO) τέθηκαν σε εφαρμογή στην Κορέα κατά το 2022.

- EU Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM)

Στο πλαίσιο του ΠΟΕ, αρκετά κράτη μέλη σε διαδοχικές συνεδριάσεις της Επιτροπής για την πρόσβαση στην αγορά έχουν ζητήσει από την ΕΕ

διευκρινίσεις ή και εκφράσει επιφυλάξεις σχετικά με τη συμβατότητα του μηχανισμού με τους κανόνες του ΠΟΕ. Τηρούν προς το παρόν στάση αναμονής προκειμένου να αξιολογήσουν πώς ακριβώς θα εφαρμοστεί και τις επιπτώσεις που θα επιφέρει ([Committee on Market Access meetings](#)).

- EU Deforestation Regulation (EUDR)

Ιδιαίτερο νομικοπολιτικό ενδιαφέρον θα έχει η εξωεδαφική (extraterritorial) εφαρμογή της νέας νομοθεσίας για τα Προϊόντα Μηδενικής Αποψίλωσης ([Κανονισμός \(ΕΕ\) 2023/1115](#)).

Υπό την πίεση αιτημάτων από κράτη μέλη ΕΕ, οικονομικούς φορείς⁵⁵ και εμπορικούς εταίρους της Ένωσης (μεταξύ των οποίων οι [ΗΠΑ](#) και η [Βραζιλία](#)), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προέβη σε έκδοση κατευθυντηρίων οδηγιών και πρόταση πρόσθετης 12μηνιας περιόδου σταδιακής εφαρμογής (θέση σε εφαρμογή της νομοθεσίας στις 30 Δεκεμβρίου 2025 για τις μεγάλες εταιρείες και στις 30 Ιουνίου 2026 για τις πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις).⁵⁶

55 Βλ. ενδεικτικά: Joint Statement - [European primary producers and various industries urge a delay of the entry into application of the EUDR](#) || [EuroCommerce](#)

56 [Commission strengthens support for EU Deforestation Regulation implementation and proposes extra 12 months of phasing-in time, responding to calls by global partner](#)

**ΚΕΝΤΡΟ
ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ
ΜΕΛΕΤΩΝ**

Στέγη Μάρκου Δραγούμη

Μαιζώνος 38, Αθήνα

T: +30 210 5238373

www.kefim.org

info@kefim.org

 facebook.com/kefim.org

 twitter.com/kefim_org

 gr.linkedin.com/company/centerforliberalstudies

 youtube.com/kefim